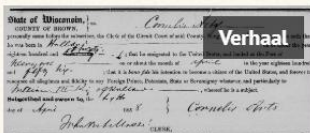

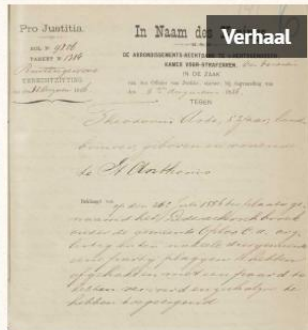
Verhaal

Krijg de t*ring!

Verhaal

Reden voor vertrek: "om
beter bestaan"

Verhaal

"Pap, het hout is op"

Verhaal

De spekslagers uit Beugen

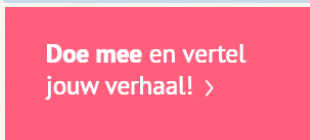
Verhaal

Drie varkenshammen en een
zijden mutsenlint

Verhaal

Een weefgetouw in ruil voor
de dienstplicht

Doe mee en vertel
jouw verhaal! >

Verhaal

"De Heilige Familie"

Verhaal

Zes burgemeesters Arts

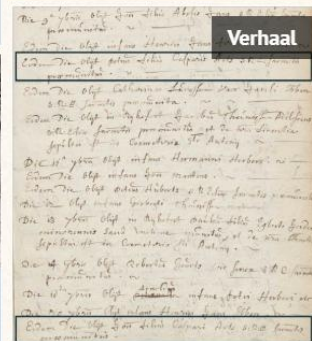
Verhaal

Heeft de dienstmeid
Geertruida de vensters open
gedaan?

Verhaal

"Soo veel bier als sij tot haer
gerief noodig zal hebben"

Verhaal

Doodsoorzaak van twee
broers uit Beugen

De 11 verhalen van Jan Arts

Plaats reactie >

Familie Arts-Ardts-Artz

Elf familie verhalen in de rubriek '*keiveel verhalen*' van het
Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC)

E-book

Jan Arts

Familie Arts-Ards-Artz

Elf familie verhalen in de rubriek '*keiveel verhalen*' van het
Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC)

Door Jan Arts
jwainfo@yahoo.com | www.artsards.nl

E-book, eerste uitgave, maart 2025

Hoewel ik bij het schrijven van de verhalen de grootste zorgvuldigheid heb betracht, is het mogelijk dat sommige informatie niet juist is. Laat het mij in dat geval weten zodat ik dit in een eventuele volgende versie kan herstellen.

De verhalen zijn eerder verschenen op de website van het Brabants Historisch Informatie Centrum (www.bhic.nl).

U bent vrij om (delen van) de inhoud van dit boek te verspreiden naar eigen inzicht en keuze, zonder toestemming van de auteur, mits u de juiste bronvermeldingen hanteert.

Voorwoord

Mijn naam is Jan Arts en ik heb een stamboomonderzoek gedaan naar mijn achternaam Arts. De oorsprong van mijn familie lag zo'n 400 jaar geleden in het *Land van Cuijk* in het oosten van Brabant.

Naast mijn eigen directe familielijn heb ik ook alle aftakkingen in kaart gebracht met de naam Arts of variant daarop. Deze hebben zich via vele plaatsen in het oosten van Brabant naar allerlei andere plaatsen in Nederland verspreid. Daarnaast zijn er ook vele Artsen geëmigreerd, de eerste al rond 1850, naar vele landen binnen en buiten Europa. Op dit moment leven er nog vele familieleden met de namen Arts, Ardts en Artz.

Ik vind het vooral leuk om de gevonden stamboom informatie in een bredere context van de regionale geschiedenis te plaatsen. Daarnaast probeer ik vaak, vanuit de verschillende documenten en beschikbare informatie, om een boeiend verhaal over de persoon in kwestie te maken op zodanige wijze dat de persoon echt tot leven komt. Het onderzoek heeft uiteindelijk geleid tot vele verhalen, een boek en een website.

In dit e-book staan de gebundelde verhalen die eerder in de rubriek 'keiveel verhalen' van de website van het Brabants Historisch Informatie Centrum (www.bhic.nl) zijn verschenen. De verhalen gaan over een aantal bijzondere gebeurtenissen, levensverhalen en onderwerpen met betrekking tot Brabantse personen van de familie Arts.

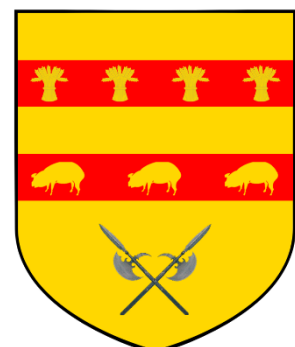
Naast deze verhalenbundel heb ik een boek geschreven dat te bestellen is als gedrukt boek: *Familie Arts-Ardts-Artz; stamboom en verhalen*. Bestellen kan via de website van www.bookmundo.nl. Ga naar de shop en zoek op Arts (of Ardts) en familie.

Voor de liefhebbers van de stamboomdetails: ik heb de hele stamboom op www.genealogieonline.nl gezet. Zoek op auteur Jan Arts en je zal de publicatie met de naam 'Genealogie Arts-Ardts-Artz' snel vinden. Je kan ook gewoon een naam van een familielid Arts intypen.

Tot slot kan je op mijn website www.artsardts.nl nog meer verhalen en andere informatie vinden.

Veel leesplezier!

Jan Arts

Inhoud

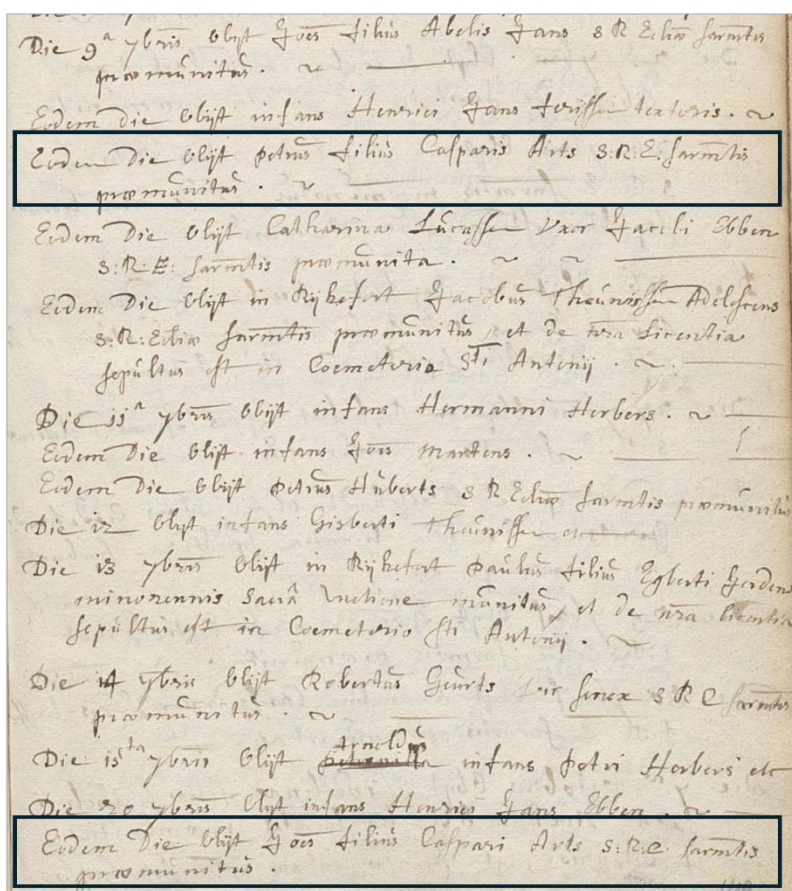
Voorwoord	4
Inhoud	5
1. Doodsoorzaak van twee broers uit Beugen.....	6
2. "Soo veel bier als sij tot haer gerief noodig zal hebben".....	8
3. "De Heilige Familie"	11
4. Heeft de dienstmeid Geertruida de vensters open gedaan?	14
5. De zes burgemeesters Arts	17
6. Drie varkenshammen en een zijden mutsenlint	21
7. Een weefgetouw in ruil voor de dienstplicht.....	25
8. De spekslagers uit Beugen	29
9. "Pap, het hout is op"	33
10. Reden voor vertrek: "om beter bestaan"	37
11. Krijg de t*ring!	42
Nawoord	46

1. Doodsoorzaak van twee broers uit Beugen

De twee jonge broers Petrus en Joannes Arts overlijden kort na elkaar in september 1702. Waaraan zijn de broers overleden? Tegenwoordig overlijdt meer dan de helft van de mensen aan kanker of een hart- en vaatziekte. Dit was vroeger wel anders. Tot 1900 overleden de meeste mensen aan een gewone longontsteking. Of aan allerlei infectieziektes die we nu vrijwel niet meer tegenkomen in Nederland, zoals dysenterie, tyfus, cholera en tuberculose. In combinatie met de vaak slechte leefomstandigheden en armoede leidde dit regelmatig tot de dood.

De broers Petrus en Joannes

Petrus Arts (1677-1702) en Joannes Arts (1687-1702) uit Beugen overlijden elf dagen na elkaar in september 1702. Petrus is dan 25 jaar en zijn broer Joannes pas 15 jaar. Petrus overlijdt op 9 september. Opvallend is dat met hem nog liefst vier anderen op diezelfde dag worden begraven in Beugen. En in de week erna worden nog eens zeven personen begraven in dit dorp. En vervolgens overlijdt ook zijn jongere broer Joannes op 20 september samen met een ander. Maar liefst veertien overlijdens in elf dagen tijd in een klein dorp! Tijd voor wat meer onderzoek dus.

Bron: RK Begraafboek Beugen, BHIC toegang 1430, inv. nr. 9, folio 140r; scan 266).

Het blijkt dat er in augustus en september 1702 in totaal negenenveertig personen zijn overleden in Beugen. Maar liefst eenendertig hiervan waren *filius/filia* (kind van) en dus kind of jongvolwassene. In de periodes hiervoor en hierna overlijden er maar één of twee mensen per maand (!) in Beugen. Toen ik wat verder zocht bleken er ook in omliggende dorpen veel mensen te zijn overleden in deze periode. En dan denk je al snel aan een besmettelijke ziekte.

Pest kwam in die tijd eigenlijk al niet meer voor en ziektes als pokken, tuberculose en cholera maakten pas in de 19e eeuw zijn slachtoffers. Na wat speuren bleken er in het oosten van Brabant drie grote uitbraken van dysenterie te zijn geweest in de 18e eeuw: in

1702, in 1747 en in de periode van 1778 tot 1783. Zouden de broers zijn overleden als gevolg van dysenterie door de uitbraak in 1702?

Dysenterie

Dysenterie werd vroeger ook wel de rode loop genoemd omdat slachtoffers vaak bloederige diarree hadden. Ook werd dysenterie soms de soldatenziekte genoemd. De ziekte werd namelijk vaak meegebracht door doortrekkende legers. En wat blijkt, het gebied langs de Maas was in 1702 een belangrijk strijdtoneel in het begin van de Spaanse Successieoorlog (1701-1714). Op 25 juli 1702 begon het Brits-Staatse leger, onder leiding van John Churchill, de hertog van Marlborough, vanuit Grave met een veldtocht richting het zuiden die duurde tot 29 oktober. Steden als Venlo, Roermond, Stevensweert en Luik werden dat jaar veroverd op de Spaanse Nederlanden. Winston Churchill (1874-1965) is overigens een directe nazaat van deze John Churchill.

Lord John Churchill (bron: Wikimedia Commons. Publiek domein)

Juist in die tijd (juli/augustus 1702) brak er een dysenterie epidemie uit in de regio rond Nijmegen. De epidemie trok vanuit deze regio via de Maas naar het zuiden van Limburg. In 1702 schreef Christiaan Meurs in het gildeboek van het Sint-Jansgilde in Beek: *'Anno 1702 is den Roode Loop geweest ... van S. Laurents [10 augustus] tot Kersemis [25 december], 46 gestorve ... soo Jonck als out'*. Veel mensen in dorpen langs de Maas stierven tussen augustus en december 1702. Precies op dezelfde route dus als die van het leger van Marlborough.

De kans is dus wel erg groot dat zowel Petrus als Joannes Arts uit Beugen in september 1702 zijn overleden aan dysenterie veroorzaakt door het langstreckende leger van John Churchill.

Noot

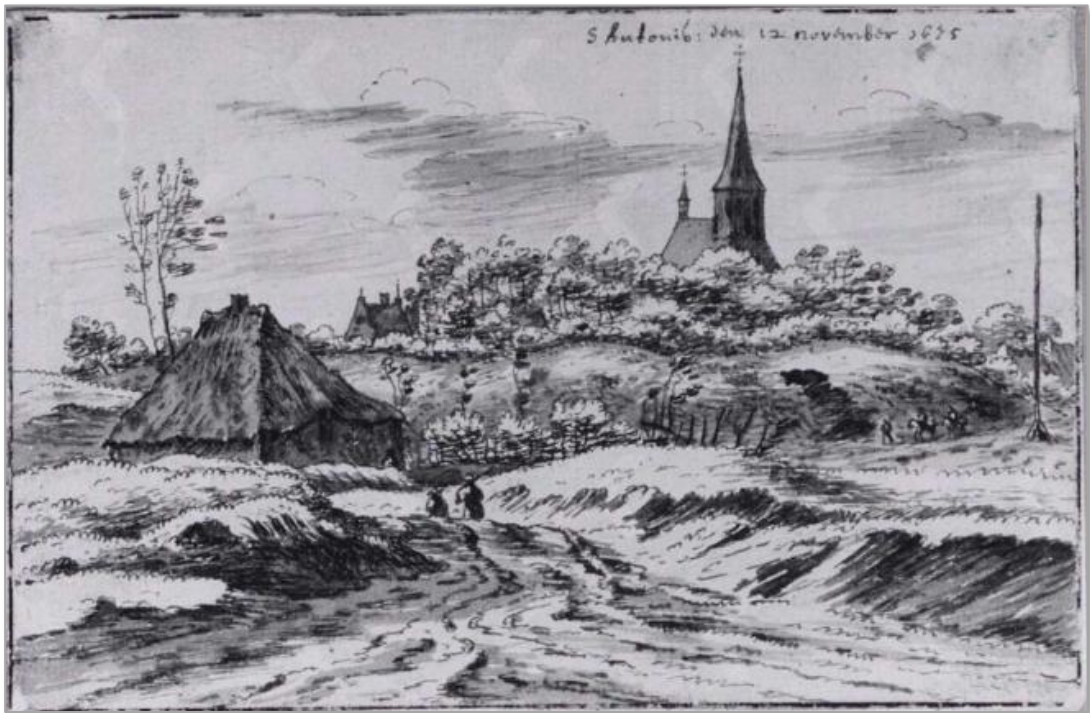
"Dysenterie is een zeer besmettelijke ziekte die met name via vervuild water, ontlasting en direct menselijk contact wordt verspreid. De bacillen veroorzaken een ontsteking van de dikke darm. Hierdoor kregen de mensen koorts, buikkrampen, darmbloedingen en tot wel tientallen keren per dag heftige diarree met veel bloed en slijm: '...daerbij onder scherp snijdende pijnen door den geheelen onderbuijck... ontlast had eene met veel bloed vermengde vuijlen stinkende stoffe..'. Door de zeer snelle verzwakking en uitdroging stierven mensen vaak al binnen enkele dagen. Vooral de mensen met minder weerstand waren erg kwetsbaar. In een dorp kon zo al gauw 10-15% van de gehele bevolking in enkele weken tijd komen te overlijden".

2. “Soo veel bier als sij tot haer gerief noodig zal hebben”

Het beroep van bierbrouwer en herbergier is over een periode van 200 jaar en vijf generaties lang in de familie Arts doorgegeven. Eerst in herberg de Zwaan in Sint Anthonis. Later in Heesch bij brouwerij de Drie Leliën en café het Tramstation. In deze tak van de familie Arts waren de beroepen rondom het graan goed zichtbaar. Naast landbouwer waren ze ook molenaar, bierbrouwer, herbergier, caféhouder en tapper.

In Sint Anthonis

Peter Arts (1717-1789) trouwt in 1748 met Maria Willems. Haar opa Egbert Jordens is herbergier en brouwer in Sint Anthonis. Hij heeft een 'stookhuijs met twee ketels' en volgens het schattingsregister van 1720 betaalt Egbert '6 guldens, 6 stuivers en 6 duiten' belasting voor een perceel waar herberg de Zwaan op staat. Vanaf 1748 woont zijn kleindochter Maria met haar man Peter Arts in de herberg. Naast de herberg hebben Peter en Maria hier een bierbrouwerij en een boerderij met weilanden, akkerbouwland en bos.

Sint Anthonis met de kerk, het dak van herberg 'de Zwaan' en vooraan een boerenwoning (pentekening van Josua de Grave, 1675. Bron: Staatliche Graphische Sammlung München, catalogusnr. 2038).

Hendrik Arts (1757-1840), een zoon van Peter en Maria, neemt de herberg na het overlijden van zijn vader in 1789 over. Net als zijn vader is hij dus landbouwer, bierbrouwer en herbergier. Daarnaast wordt Hendrik in 1800 schout van Sint Anthonis. In zijn herberg houdt de schepenbank ook haar zittingen. Hendrik verbouwt dus zijn eigen graan, waar hij zijn eigen bier van brouwt, dat hij schenkt in zijn eigen herberg en vervolgens zelf opdrinkt na de raadsvergaderingen.

Gerardus Arts (1809-1881), een zoon van Hendrik, neemt op zijn beurt herberg de Zwaan van zijn vader over na zijn overlijden in 1840. De herberg gaat later over naar Gerardus zijn dochter Maria Arts en haar man Jan Willem Kaal en staat dan bekend als 'café Kaal'. Het gebouw is daarna in gebruik als 'dancing Bos' en daarna als gemeentehuis. Maar ook dit is weer verleden tijd.

Herberg De Zwaan in 1890 (bron: BHIC, fotonummer ANT0152).

In Heesch

Gerardus zijn oudste zoon Henricus Arts (1850-1899) groeit op in de Zwaan. Hij trouwt in 1882 met de weduwe Petronella van der Putten uit Heesch. Ze heeft daar een zoontje van vijf jaar en..... een herberg en brouwerij De Drie Leliën.

Henricus neemt dus niet het bedrijf van zijn vader over (dat doet zijn zus Maria Arts) maar via de brouwerij van zijn vrouw blijft hij wel 'in het vak'. Deze brouwerij in het centrum van Heesch heette al De Drie Leliën sinds het eind van de 17e eeuw. In 1752 huurt Christiaan Godschalks hier een '*huijs en brouwerije*' tegen een vergoeding van '*jaerlijx twee hondert en vijftig guldens vrije gelt, een vet verken van omtrent een hondert en vijftig pont, een pot boter van omtrent seventig pont, twee tonnen maarts bier en ander bier soo veel als sij tot haer gerief noodig zal hebben*'.

Petronella van de Putten.

Na het overlijden van Henricus wil Petronella de brouwerij in 1899 verkopen maar er zijn geen belangstellenden ook al was het een '*van ouds gunstig bekende*' brouwerij en stonden ze erom bekend '*goei bier*' te brouwen. De vele kleine dorpsbrouwerijen hebben te veel concurrentie van de inmiddels veel grotere landelijke brouwerijen. In 1906 wordt het gebouw gekocht door de Boerenbond. Later wordt het een PTT kantoor en nu staat er een appartementencomplex genaamd '*De Drie Leliën*'. Sinds een jaar of tien is er in het dorp bij de kaasspeciaalzaak weer bier te koop met de naam '*De 3 Leliën*'.

Heesch. Brouwerij De drie Leliën te koop (bron: Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant van 8 aug. 1899).

In 1904 erft Petronella een café en herberg net ten oosten van Heesch. Oorspronkelijk was deze herberg gebouwd in 1828 in opdracht van Christina van Erp, dochter van de bierbrouwer en herbergier Ruth van Erp (tevens burgemeester van Heesch). Het café ligt precies op het kruispunt van de belangrijke wegen van Oss naar Uden en die van Den Bosch naar Nijmegen.

Vanaf 1885 was Heesch opgenomen op de tramroute van Veghel naar Oss. Het café was tegelijkertijd een tramstation en het heette dan ook café Het Tramstation.

*Café Het Tramstation
(bron: BHIC, fotonr DCHEE-000035). Op het bord boven de deur staat Wed.H.G. Arts - vergunning.*

Willem Arts (1883-1946), een zoon van Henricus en Petronella, werkt als jongeman in de graanmaalterij die naast de herberg staat. In 1929 trouwt hij met Grada Janssen en in dat jaar worden zij ook de nieuwe eigenaar van café Het Tramstation. Daarnaast is Willem de molenaar van molen Zeldenrust. In 1937 laat Willem het café op dezelfde plaats opnieuw bouwen. De naam verandert in café 't Kruispunt.

Twee jaar later op vrijdag 13 oktober 1939 wordt het café bezocht door koningin Wilhelmina. Een verslaggever van de Bossche regionale krant schrijft de dag erna dat hij 'ergens' in Noord-Brabant aan een kruispunt van belangrijke verkeerswegen stond te wachten op een troependefilé dat de koningin zou bijwonen en dat het landsbelang verbiedt te melden waar wij stonden en met welke eenheden wij van doen hadden. De Koningin is o.a. vergezeld door de opperbevelhebber generaal Reynders, majoor Feenstra en burgemeester Offermans.

*Heesch. Koningin Wilhelmina bij
café 't Kruispunt, 1939 (Foto:
Fotopersbureau Het Zuiden.
Bron: BHIC, fotonummer 1641-
000096).*

3. “De Heilige Familie”

Egbert Arts en zijn vrouw Aldegonda zorgen voor vele generaties Arts in de omgeving van Volkel. De meesten worden landbouwer. Daarnaast zijn een heel aantal van hun nakomelingen zuster, broeder, priester of pater geworden. Er was zelfs één gezin waarvan maar liefst vijf kinderen 'in dienst van God' gingen, ook voor die tijd wel bijzonder. Het gezin stond wel bekend als 'De Heilige Familie'.

Egbert Arts (1759-1826) groeit op in Sint Anthonis gaat als vrijgezelle jongeman rond 1787 met een stel varkens naar de biggenmarkt in Uden. Hier was in die tijd een grote veemarkt die bezoekers van heinde en verre trok. Vaak werd hier dan ook overnacht. Egbert komt hier de Udense Aldegonda Verstraaten tegen. Ze trouwen en gaan wonen in het buurtschap Lankes bij Volkel.

Egbert en Aldegonda zorgen voor vele generaties Arts in de omgeving van Volkel. Niet alleen in Lankes maar ook in de buurtschappen Heikant, Maatsehei en Niemeskant. En ook in Vijfhuis, Hoeven en Rakt (bij Uden). Het zijn vaak grote gezinnen waarbij vrijwel iedereen landbouwer wordt. Daarnaast zijn er verschillende die zuster, broeder, priester of pater worden. Het was vroeger een goede katholieke gewoonte om in ieder geval één van je kinderen 'in dienst van God' te laten gaan. Maar een gezin waarin vijf kinderen dit deden was ook toen wel bijzonder.

Hannes Arts (1861-1941), achterkleinzoon van Egbert, trouwt in 1891 met Johanna Tonijs. Ze krijgen elf kinderen. Drie kinderen overlijden er jong en drie zonen trouwen, worden landbouwer en krijgen alle drie een groot gezin van tien of meer kinderen. De overige vijf kinderen worden zuster, broeder, pater en priester. Vader Hannes is zelf ook een zeer gelovig man. Hij is lid van allerlei kerkgemeenschappen. Volgens zijn bidprentje was hij godsdienstig, groot als christen en wordt hij geprezen omdat *'gij vijf van uwe kinderen door een innig godsdienstige opvoeding hebt gebracht tot het priester- en religieuze leven, en de anderen tot een godsdienstig huwelijksleven'*. Het gezin van Hannes en Johanna stond in hun omgeving ook wel bekend als 'De Heilige Familie'. Op de foto staan Hannes, zijn vader Toon, zijn vrouw Johanna en hun negen kinderen in 1908.

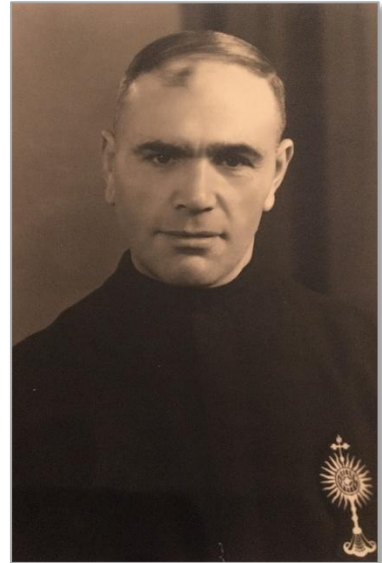
*Gezin Hannes Arts en
Johanna Tonijs met
opa Toon.*

De gelovige kinderen van Hannes en Johanna

Bijzonder om te noemen is dat de meeste kinderen van Hannes en Johanna behoorlijk oud worden. Maar liefst vier van de vijf gelovigen worden ouder dan 90 jaar: Antoon (96), Annemieke (92), Andries (97) en Betje (99). Ook hun broer en landbouwer Egbert wordt 99 jaar oud.

Antoon Arts (1895-1991) wordt broeder bij de *Congregatie van het H. Sacrament* in 1933 (*Societas Sanctissimi Sacramenti*, ook wel *Paters van Brakkenstein*). Hij wordt geprofest (gewijd als kloosterling) in 1935 en woont in de kloosters in Baarlo en Stevensbeek. Hij is daar werkzaam als kaarsenmaker.

Antoon Arts (1895-1991).

Peter Arts (1898-1978), ook wel de witte heeroom, treedt in bij de *Witte Paters* in Boxtel. Hij wordt geprofest in Carthago (Noord-Afrika) in 1927 en is werkzaam in de Missie in Rubya (Tanzania) van 1927 tot 1969.

Peter Arts (1898-1978).

Annemieke Arts (1901-1993), ook wel zuster Xaverio, wordt geprofest in 1932. Haar jongere zus Betje Arts (1904-2003), ook wel zuster Borromea, wordt geprofest in 1934. Beiden treden ze in bij de *Zusters van Liefde* in Tilburg.

Annemieke Arts (1901-1993)

Betje Arts (1904-2003)

Andries Arts (1902-2000), ook wel de zwarte heeroom, is als priester gewijd in 1940. Hij is kapelaan en pastoor in Ottersum, Grubbenvorst, Alphen en Milheeze en Balgoij. In 1992 krijgt hij de titel Monseigneur; Andries was op 90-jarige leeftijd nog actief als pastoor.

Andries Arts (1902-2000).

Op deze foto staan de broers en zussen in een tuin in Gulpen in oktober 1939. De witte heeroom Peter heeft dan verlof tijdens zijn verblijf in Afrika. V.l.n.r.: Antoon, Andries, Xaverio, Borromea en Peter.

De gelovige broers en zussen hebben natuurlijk zelf geen kinderen. Maar hun drie broers zorgen met hun echtgenotes wel voor meer dan dertig neefjes en nichtjes. Hier een mooie foto uit 1927 van Peter de witte heeroom samen met enkele van zijn neefjes en nichtjes in en rond een hondenkar.

4. Heeft de dienstmeid Geertruida de vensters open gedaan?

Dat is de vraag die een rechter in Den Bosch in 1889 moet beantwoorden. Zo blijkt wel uit het gerechtsverslag van de zaak tegen Theodorus Arts (1828-1914) uit Beers. Theodorus is een vrijgezelle boer en heeft drie medewerkers in dienst: een dienstknecht, een dienstmeid en een huishoudster. Drie getuigen zien echter dat de dienstmeid Geertruida huishoudelijke taken uitvoert en dat mocht niet. Theodorus had haar voor de belasting niet als een dienstbode 'der eerste klasse' opgegeven maar in de derde klasse (voor de verzorging van het vee).

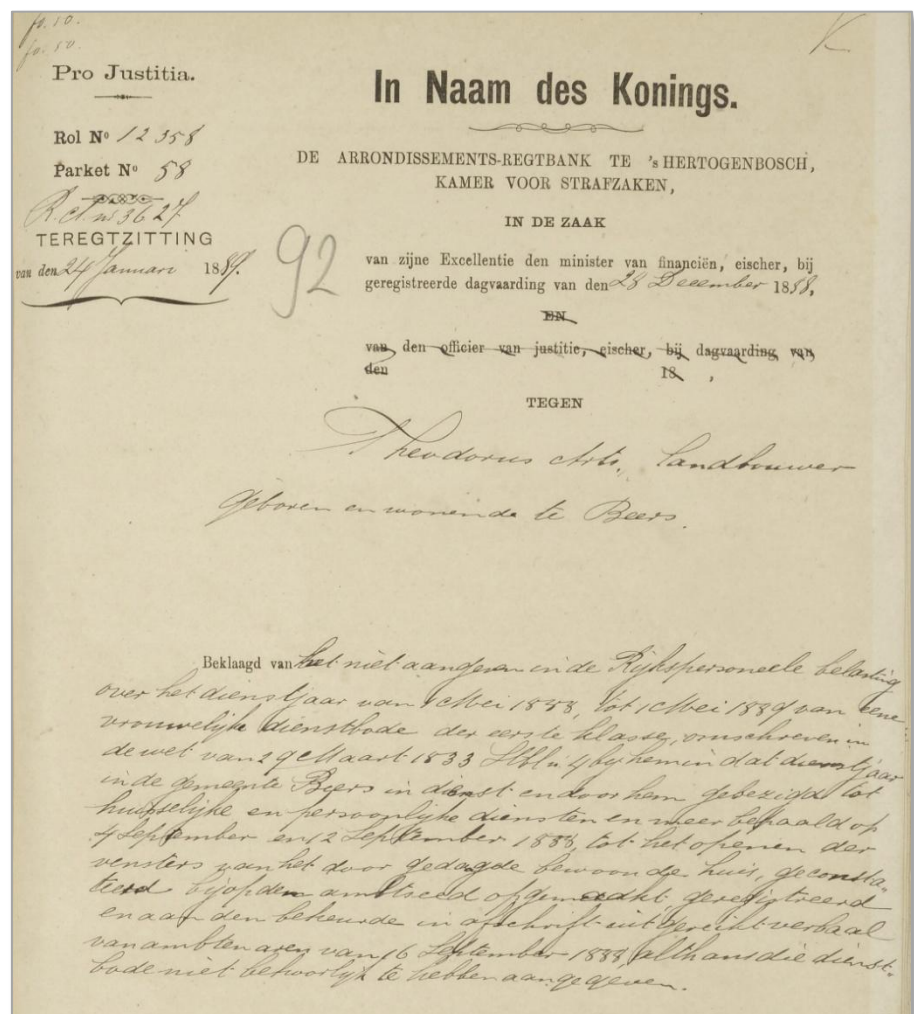
Gegoede familie

Theodorus wordt in 1828 in Beers geboren in een burgemeestersfamilie. Zijn oudere broer was burgemeester van Nistelrode, zijn vader was burgemeester van Beers en zijn opa, oom, neef en achterneef waren burgemeesters van Sint Anthonis. Theodorus zelf wordt landbouwer en blijft zijn hele leven vrijgezel. Hij woont samen met zijn, eveneens vrijgezelle, broer Johannes en twee zussen Adriana en Maria. De broers en zussen zijn tamelijk welgesteld. Ze hebben ook maar liefst drie medewerkers in dienst: een inwonende dienstknecht en dienstmeid voor de verzorging van het vee en daarnaast nog een huishoudster voor de huishoudelijke werkzaamheden.

Voor de rechter

Op 28 december 1888 wordt Theodorus 'beklaagd van het niet aangeven in de Rijkspersoneele belasting over het dienstjaar van 1 mei 1888 tot 1 mei 1889 van eene vrouwelijke dienstbode der eerste klasse' terwijl deze 'dienstbode door hem gebezigd werd tot huislijke en persoonlijke diensten'.

Het criminele vonnis
tegen Theodorus Arts
(bron: BHIC).

Het verweer van Theodorus is dat 'Geertruida de Bruijn, die bij hem in dienst is voor het dienstjaar 1888-1889, in de personeele belasting door hem is aangegeven in de derde klasse, al een of andermaal, vrijwillig en zonder opdracht van hem, zich heeft bemoeid met het verrichten van eenigen huiselijken dienst' maar dat zij door hem 'uitsluitend is gehuurd en wordt gebezigd tot verzorging van het aan hem toebehoorend vee'.

Vervolgens zijn er drie getuigen, de heren Stultjens, Steegmans en Göbel, 'allen commiezen der belastingen', die 'onder eede en ieder voor zich', verklaren dat zij op 'den 4e september 1888 des voormiddags te kwart voor vijf ure en den 12 september 1888 des voormiddags te half vijf ure hebben gezien dat de bij beklaagde in dienst zijnde G. de Bruijn telkens de vensters der woning van beklaagde open deed.'

Geertruida verklaart zelf dat zij 'als dienstbode tegen een loon van f70,00 ter verzorging van het vee bij beklaagde inwoont, doch geene huiselijke diensten verricht. Dat zij wel eens de huishoudster behulpzaam is, in enkele huishoudelijke verrichtingen zoals kleeven wasschen, aardappelen schillen en dergelijken, doch dat zulks bij uitzondering geschiedt'. Ze verklaart ook 'dat zij voorts ontkent op 4 en 12 september 1888 in den vroegen morgen de vensters der woning van beklaagde te hebben geopend.'

Geertruida krijgt steun van de inwonende dienstknecht Johannes Verbruggen. Hij verklaart dat hij 'sedert 4 jaar bij beklaagde als knecht inwoont en daarom uit eigen wetenschap kan verklaren dat de vorige getuige (Geertuida) steeds op den stal werkzaam is en nooit eenig werk in huis verricht'.

Het oordeel van de rechter is dat hij meegaat met de getuigenis van de drie belastingcontroleurs en dat Geertruida als 'dienstbode in de 1e klasse der personele belasting had behooren te zijn aangegeven.' De rechter stelt vervolgens vast dat de ontdoken belasting f4.17 bedraagt en dat de boete in dit geval het 'vijfdubbele' hiervan is: 'alzo f20.85'. Naast deze boete moet Theodorus ook de kosten van het proces betalen en dat is maar liefst f40.15.

De proceskosten voor Theodorus Arts (bron BHIC).

De heer A. Koster

en in de kosten, invorderbaar bij lijfswang voor te

AANWIJZING DER KOSTEN.	BEDRAG
Dagvaarding beklaagde <i>Rechter-Commissaris</i>	1 00
" getuigen " " "	2 05
Taxe " " "	35 05
Dagvaarding beklaagde <i>Rechtbank</i>	—
" getuigen " " "	—
Taxe " " "	—
Extract vonnis Procureur-Generaal	50
" " ter executie	—
Afschrift staat van kosten	25
<i>" Bonnis fetsvonniss</i>	50
Totaal f	40 15

Personele Belasting

Al voor 1800 bestond er een dienstbodebelasting. Vanaf 1833 was er de Wet op de Personele Belasting. De wet voorzag in verschillende klassen en tarieven. Dienstbodes voor de huishoudelijke taken werden belast in de eerste klasse en die voor het vee in een (voordeligere) derde klasse. Theodorus had de werkzaamheden van zijn medewerker volgens de uitspraak niet juist aangegeven en is daarvoor met een boete veroordeeld. Een totaal bedrag van ruim 60 gulden klinkt misschien niet veel, maar wel als je dat vergelijkt

met het loon van 70 gulden voor een heel jaar van de dienstmeid. Ze kreeg dan wel gratis kost en inwoning maar dan nog. Dit alles was opgemerkt door drie belasting controleurs die tot tweemaal toe voor dag en dauw moeten zijn opgestaan om de overtredingen op '4 september 1888 des voormiddags te kwart voor vijf ure en den 12 september 1888 des voormiddags te half vijf ure' te hebben kunnen constateren.

*Een Brabantse dienstbode, c. 1912. NB niet Geertruida
(Foto: Andries Nielen. Bron: BHIC, DCVAR-000842)*

Het verdere leven van Geertruida de Bruijn

Tja, en hoe ging het verder met Theodorus Arts en Geertruida de Bruijn? Geertruida werkt nog drie jaar bij Theodorus. In 1892 gaat zij in dienst bij Petrus Thijssen (senior). Petrus was burgemeester van Beers van 1856-1899 (hij was de opvolger van Theodorus' vader Joannes Arts die van 1832-1856 de burgemeester van Beers was). In 1899 wordt Petrus Thijssen junior de burgemeester en van 1900 tot 1902 werkt Geertruida voor hem als dienstbode. In april 1902 trouwt Geertruida met Theodorus van den Bergh en ze krijgen drie kinderen. Geertruida overlijdt in 1951.

Het verdere leven van Theodorus Arts

Theodorus blijft samenwonen met zijn vrijgezelle broer Johannes en zussen Adriana en Maria en ze krijgen regelmatig nieuwe dienstknachten en -meiden. In 1904 laat Theodorus een nieuw huis bouwen in het centrum van Beers waar hij met zijn twee zussen gaat wonen (zijn broer is dan net overleden). De grond naast zijn huis stelt Theodorus beschikbaar aan de Zusters van Liefde. Zij bouwen daar een nieuw klooster en een meisjesschool. In 1907 en 1911 overlijden de beide zussen Adriana en Maria. Na Theodorus zijn dood in 1914 wordt de grond waarop het klooster staat en ook zijn woonhuis met boerderij en weiland aan de zusters geschonken. Het woonhuis wordt gebruikt als bejaardenhuis en staat bekend als het 'oudemannenhuis'. Het klooster is in 1959 gesloopt maar het woonhuis staat er nu nog steeds (Grotestraat 22).

Links: woonhuis van Theodorus Arts aan de Grotestraat (Foto: Wies van Leeuwen / Provincie Noord-Brabant. Bron: BHIC PNB001003173) en rechts het klooster in Beers, c. 1939 (Bron: BHIC BEE0022).

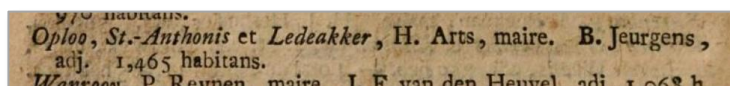
5. De zes burgemeesters Arts

In 1800 wordt Hendrik Arts (1757-1840) eerst schout en later de eerste burgemeester van Sint Anthonis. Zijn oudste zoon Peter volgt hem op en ook zijn zoon en kleinzoon worden later burgemeester van deze gemeente. Een andere zoon van Hendrik wordt burgemeester van Beers en zijn zoon wordt burgemeester van Nistelrode. Bij elkaar dus zes burgemeesters Arts in een periode van 125 jaar in drie verschillende Brabantse dorpen.

Hendrik Arts, schout en burgemeester van Sint Anthonis

Hendrik Arts wordt geboren als zoon van Peter Arts en Maria Willems, eigenaren van herberg en brouwerij de Zwaan tegenover de kerk in Sint Anthonis. Hendrik trouwt in 1788 met Joanna Jansens. Na het overlijden van vader Peter nemen zij de boerderij, herberg en brouwerij over. Hendrik en Joanna krijgen vier kinderen, maar tien dagen na de geboorte van hun laatste kind overlijdt Joanna. Hendrik hertrouwt met Joanna Baltussen waarmee hij nog eens tien kinderen krijgt.

Op 27 oktober 1800 wordt Hendrik benoemd tot president van de rechtbank van Sint Anthonis en is daarmee de schout van Sint Anthonis. Naast schout is hij landbouwer, bierbrouwer en herbergier. In zijn herberg houdt de schepenbank ook haar zittingen. Hendrik verbouwt dus zijn eigen graan, waar hij zijn eigen bier van brouwt, dat hij schenkt in zijn eigen herberg en vervolgens zelf opdrinkt na de raadsvergaderingen. Onder Frans gezag (1811-1815) worden Oploo, Ledeacker en Sint Anthonis samengevoegd tot één gemeente en is Hendrik de maire hiervan.

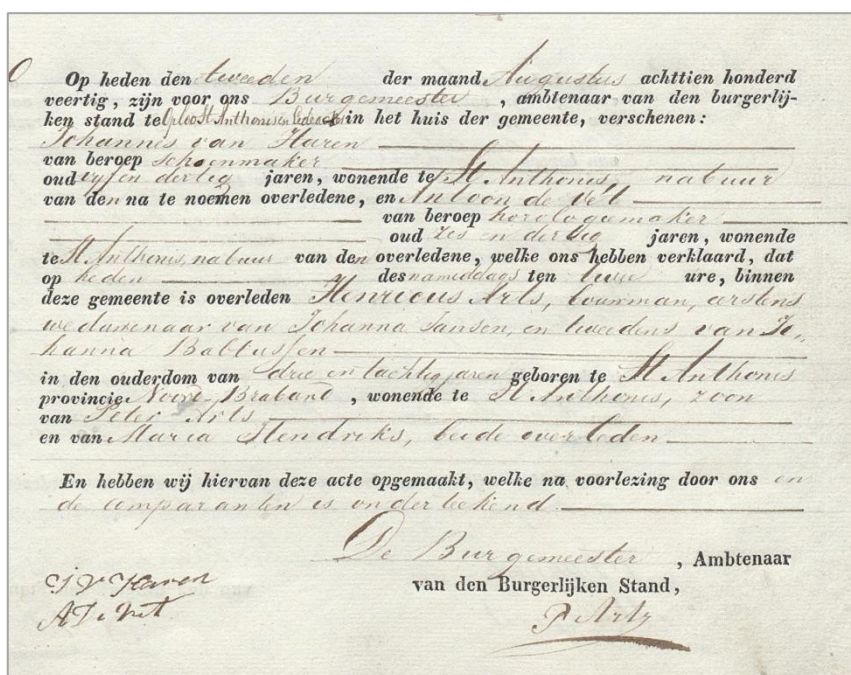

Hendrik Arts maire – Frans overzicht van burgemeesters in die regio die tijd

Vanaf 1815 is Hendrik de burgemeester van deze gemeente binnen het Koninkrijk der Nederlanden tot 1830. In dat jaar treedt hij af en geeft zijn functie door aan zijn oudste zoon. Bij 'Koninklijk Besluit van 24-01-1830' wordt 'Hendrikus Arts, die op het daartoe door hem gedaan verzoek,

behoudens zijn verantwoordelijkheid, eervol ontslagen' en is 'Petrus Arts, de vereisschte eed hebbende afgelegd, onmiddellijk in functie getreden'. Hendrik overlijdt in 1840 en zijn overlijdensakte wordt ondertekend door de burgemeester.... zijn zoon Peter.

Overlijdensakte van Hendrikus Arts, ondertekend door Peter Arts (1840)

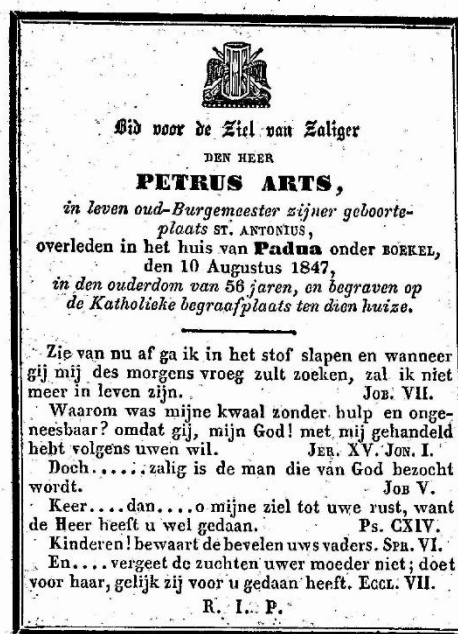

Peter Arts, burgemeester van Sint Anthonis

Peter Arts (1791-1847), de oudste zoon van Hendrik, neemt de rol van burgemeester dus over van zijn vader in 1830. Peter trouwt in 1831 met Petronella Jeurgens en ze gaan wonen op een steenworp afstand (huidig adres Brink 7) van herberg de Zwaan. Petronella heeft hier een winkel aan huis. Peter en Petronella krijgen twee zonen en drie dochters maar deze laatste drie overlijden al op jongere leeftijd.

In de notulen van de raadsvergadering van 22 november 1845 staat dat Peter afwezig is vanwege 'ongesteldheid' en in januari 1846 wordt Martinus Willems als plaatsvervanger aangewezen vanwege 'de ongesteldheid van de burgemeester'. Peter treedt in augustus 1847 op eigen verzoek af als burgemeester en hem wordt 'eervol ontslag verleend'. Peter overlijdt drie dagen na zijn aftreden op 10 augustus 1847 in het huis van Padua. In huize Padua (bij Boekel) begon men in 1826 met krankzinnigenzorg. Hiermee was het een van de eerste instellingen in Nederland op dat gebied.

Bidprentje van Petrus Arts, 1791-1847 (bron: CBG)

Bij Gebr. Verhoeven, te 's Bosch.

Johannes Christianus Arts, burgemeester van Sint Anthonis

Johannes Christianus Arts (1832-1912), de oudste zoon van Peter, is pas vijftien jaar oud als zijn vader overlijdt en is dus te jong om burgemeester te worden. Hij wordt eerst landbouwer en trouwt in 1858 met Johanna van Sambeek. Nadat Martinus Cleophas (de

opvolger van Peter als burgemeester) overlijdt in 1862 neemt Johannes de rol van burgemeester over en blijft dit maar liefst veertig jaar lang tot 1902. Tijdens de ambtsperiode van Johannes wordt rond 1875 naast herberg de Zwaan een nieuw raadhuis gebouwd.

Het raadhuis van Sint Anthonis met daarachter herberg de Zwaan, c. 1910 (BHIC, fotonummer ANT0437)

Johannes blijft vooral ook landbouwer en herbergier. Pas rond 1890 staat hij in het bevolkingsregister genoemd als burgemeester. In 1895 verhuist het gezin naar de Lepelstraat 2. Hier woonde daarvoor Johannes zijn broer Cornelis (overleden in 1891) die daar met zijn vrouw een winkel had. Johannes en Johanna hebben negen kinderen maar vijf overlijden al op jonge leeftijd. De drie dochters van Johannes en Johanna (Lina, Gien en Nelleke) blijven ongehuwd en zetten de kruidenierswinkel aan de Lepelstraat voort. Zoon Johannes (M.A.) volgt later zijn vader op als burgemeester.

Portret J.C. Arts (Heemkunde Sint Tunnis).

Johannes Maria Alphonsus Arts, burgemeester van Sint Anthonis

Johannes Maria Alphonsus (1861-1925) gaat van 1875 tot 1878 naar het Damiaancollege (kleinseminarie) in Sint Oedenrode. Hij trouwt in 1906 met Jacoba van Rossum. Ze krijgen zelf geen kinderen maar hebben wel een pleegkind uit Duitsland. Johannes Maria Alphonsus volgt zijn vader Johannes Christianus op direct na zijn aftreden in 1902 en blijft burgemeester tot zijn dood in 1925.

Portret J.M.A. Arts (Heemkunde Sint Tunnis)

Johannes Arts, burgemeester van Beers

Zoals in het begin beschreven volgt Peter zijn vader Hendrik in 1830 op als burgemeester van Sint Anthonis. Daarnaast wordt Hendriks eerste zoon met zijn tweede vrouw Joanna Baltussen, Johannes Arts, twee jaar later burgemeester in een andere gemeente.

Johannes Arts (1795-1856) trouwt met Theodora van den Heuij uit Beers. Johannes is van 1832 tot zijn dood in 1856 burgemeester van dit dorp naast zijn werk als landbouwer. Johannes en Theodora wonen vanaf 1821 op boerderij de Sendonk (nu Wielweg 5) net buiten Beers en vanaf 1842 in de Tolpost in het centrum (nu Grotestraat 28). Ze krijgen zes

kinderen waarvan er vijf vrijgezel blijven. Deze vijf wonen samen in het centrum van Beers en hebben hier een boerderij en bakkerij.

Johannes Arts en Theodora van den Heuij, door Thomas Carolus van Uden, 1854.

Peter Arts, burgemeester van Nistelrode

Peter Arts (1822-1885), de oudste zoon van Johannes en Theodora, is landbouwer en trouwt in 1859 met Johanna van de Heijden uit Nistelrode. Zij is dan 46 jaar oud en ze blijven kinderloos. Johanna overlijdt in 1870. Peter hertrouwt met Geertruida Koopmans en zij krijgen een zoontje dat maar twee weken oud wordt. In 1880 wordt Peter de burgemeester van Nistelrode en blijft dit tot zijn dood in 1885.

*Bidprentje voor Peter Arts (bron:
Heemkundekring Nistelvorst).*

6. Drie varkenshammen en een zijden mutsenlint

Peter Antoon Arts (1786-1848) groeit op als enig kind in het verwoeste Grave aan het eind van de 18e eeuw met zijn alleenstaande moeder. Peter trouwt met Henrica en ze krijgen elf kinderen in vier verschillende plaatsen. Rond 1823 komen ze terecht in het centrum van Den Bosch waar ze een zwaar bestaan leiden. Ze wonen in een ongezonde arbeidersbuurt, komen af en toe in aanraking met de politie en de meesten overlijden op zeer jonge leeftijd.

Peter Arts

Peter wordt in 1786 geboren in het centrum van Grave. Als hij vijf jaar oud is overlijdt zijn enige broertje. Als hij acht jaar oud is, vindt het Beleg van Grave door de Fransen plaats en overlijdt ook zijn vader. Peter blijft alleen over met zijn moeder Dresina die naaister is. Zij staat geregistreerd als 'Veuves' (weduwe) en 'Catholique' maar ook als 'Indigent' ofwel behoeftig.

Peter trouwt in 1806 met de Amsterdamse Henrica en krijgt met haar elf kinderen in vier verschillende plaatsen: Herpen, Sint Anthonis, Maasdiel en Den Bosch. Drie kinderen overlijden al in hun eerste levensjaar. In 1823 komt het gezin in het centrum van Den Bosch terecht waar ze een zwaar bestaan hebben. Eerst woont het gezin in de Molenstraat, later op de Markt en tot slot in de Uilenburg.

Jacques Francois Carabain, *De markt Den Bosch* 1834 (Collectie Noord-Brabants Museum via Wikimedia Commons. Publiek domein)

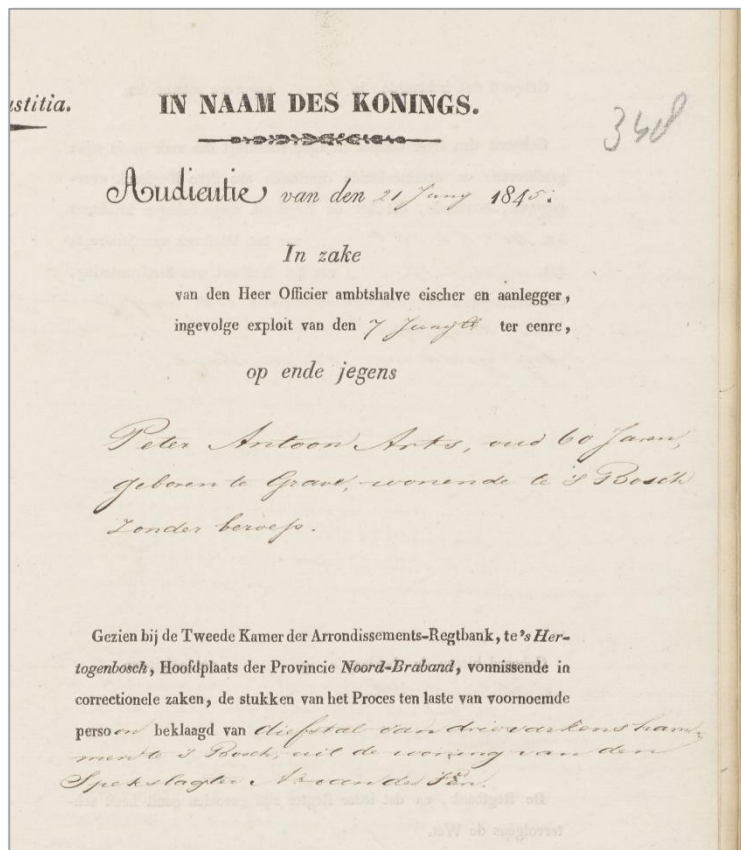
De Uilenburg is een echte arbeidersbuurt. Hun burens hebben beroepen als breister, tapijtwever, garenwinder en arbeider. Over de Uilenburg schrijft een Bosschenaar in 1867: 'Geen tien voetstappen kan men doen, zonder een vuilnishoop te ontmoeten. Het vuilnis

zou dagelijks weggehaald moeten worden, maar meestal gebeurde dat maar één keer in de week. De uitwaseming ervan moest, vooral in de zomer, hoogst nadelig zijn voor de gezondheid van deze dichtbevolkte buurt'.

De Uilenburg in 1928 (foto: fotopersbureau Het Zuiden. Bron: Erfgoed 's-Hertogenbosch, fotonummer 0023792).

In Den Bosch ben ik Peter als (koeken)bakker, tapper, commissionair, stoffenverver en zonder beroep tegengekomen. In 1824 wordt *'Peter Antonie Arts beklagd van het door zijne kinderen in de bestelhuizen doen rondbrengen van brieven aan onbekende personen geadresseerd en daar voor port vragen'*. Zijn kinderen waren toen tussen de 2 en 15 jaar oud. Er wordt één jaar gevangenisstraf geëist maar *'aangezien het veroorzaakte nadeel geen vijfentwintig franken te boven gaat en er verzachtende omstandigheden aanwezig zijn'* hoeft hij slechts drie dagen de Bossche gevangenis in voor deze *'falsiteit'*. Het gezin zal ongetwijfeld arm zijn geweest en moeite hebben gehad om te overleven. Zowel vader Peter als dochter Margaretha worden meerdere keren veroordeeld voor diefstal van voedsel en kleding.

Zo wordt Peter in 1831 beschuldigd van diefstal van een theebus en strijkijzer maar hiervan wordt hij vrijgesproken. In 1845 wordt Peter (hij is dan 60 jaar) schuldig bevonden aan de *'diefstal van drie varkenshammen te 's Bosch, uit de woning van den Spekslager'*. Mede gezien zijn voorgeschiedenis krijgt hij nu maar liefst vijf jaar gevangenisstraf. Peter wordt naar de gevangenis op het Oostereiland in Hoorn gestuurd dat speciaal bedoeld is voor dronkaards, bedelaars en landlopers. Peter overlijdt in 1848 hier in de gevangenis. Zijn vrouw Henrica was al elf jaar eerder overleden in Den Bosch.

Uitspraak van de arrondissementsrechtbank tegen Peter over de diefstal van varkenshammen (bron: BHIC)

De kinderen van Peter en Henrica

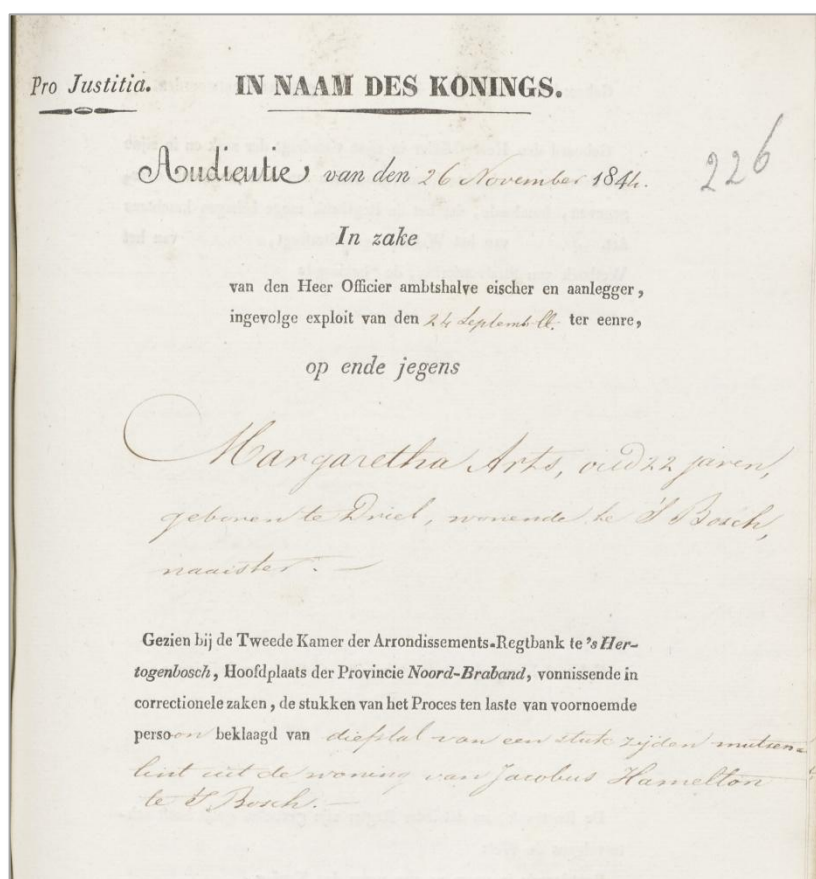
Dochter Antonia Arts trouwt in 1833 met de Amsterdamse arbeider Abraham Peterson. Ze krijgen in Den Bosch zes kinderen, maar vier daarvan halen hun eerste verjaardag niet. Antonia overlijdt op haar 35e en ook haar man overlijdt relatief jong. Ze laten in 1853 twee tienerwezen achter.

Zoon Johannes Arts is stoffenverver en trouwt in 1846 met de Bossche marktverkoopster Johanna. Ze krijgen een dochter Sophia; vader Johannes overlijdt als zij net één jaar oud is. Sophia zelf overlijdt als ze pas 2½ jaar oud is. Johanna blijft alleen over en overlijdt in 1864 op 39-jarige leeftijd.

Dochter Pieterella Arts is eerst arbeidster en later vroedvrouw. Ze trouwt met de schipper Huibert Waegemakers. Hun eerste kind wordt doodgeboren en hun tweede kind overlijdt als ze 18 jaar is. Alleen hun jongste kind wordt volwassen en trouwt later. Pieterella zelf wordt 83 jaar oud.

Dochter Margaretha Arts 'oud 22 jaren geboren te Driel, wonende te Bosch, naaister' wordt in 1844 beschuldigd van 'diefstal van een stuk zijden mutsenlint'. Ze krijgt één maand gevangenisstraf gezien haar 'jeugdige leeftijd en de oprechte bekentenis'. Nog geen maand nadat ze uit de gevangenis komt, wordt ze opgepakt voor 'diefstal van eenen omslagdoek uit den winkel van Adriaan Verdonk' en nu krijgt ze één jaar gevangenisstraf.

Uitspraak van de arrondissementsrechtbank tegen Margaretha over de diefstal van zijden mutsenlint (bron: BHIC).

De jongste dochter Rosalina Arts is arbeidster en trouwt in 1856 met de Bossche mandenmaker Martinus van Ham. Zij krijgen vier kinderen die alle vier niet ouder dan één jaar worden. Het jongste kind overlijdt op 1 oktober 1861 en moeder Rosalina is drie weken daarvoor al overleden. Ze was net daarvoor 34 jaar oud geworden. Martinus blijft alleen over.

Ik weet niet waar de Bossche (klein)kinderen van Peter en Henrica aan zijn overleden maar tussen 1835 en 1865 waren er in Den Bosch meerdere cholera uitbraken. De belangrijkste symptomen van cholera zijn diarree en uitdroging. Vooral door de snelle uitdroging (en zonder een juiste behandeling) was cholera vaak dodelijk voor baby's en jonge kinderen. Cholera wordt veroorzaakt door een bacterie en vaak verspreid door besmet drinkwater. In de 19e eeuw gebruiken vele Bosschenaren het water van de rivier de Dieze, die dwars door de stad loopt, als drinkwater. Het water van de rivier dient tevens als riool en als reinigingsmiddel om de straten minder smerig te krijgen.

Wellicht om de ellende in Den Bosch te ontvluchten, vertrekken de twee zoons Franciscus en Godefridus Arts rond 1850 naar het centrum van Amsterdam. Maar hier hebben ze, zo mogelijk, een nog armoediger bestaan. Ze hebben hier verschillende zware beroepen als sjouwer en stoker. Franciscus en zijn vrouw Geertrui (bleekster) krijgen acht kinderen waarvan er vier niet ouder dan een jaar worden. Franciscus zelf overlijdt aan marasmus (ondervoeding). Ook twee van de vier kinderen van Godefridus en zijn vrouw Catharina (ventster) overlijden in hun eerste jaar. Godefridus overlijdt als hij 32 jaar oud is en zijn vrouw Catharina overlijdt, net als zijn broer, aan ondervoeding.

Van de elf kinderen van Peter en Henrica worden er maar twee ouder dan 36 jaar. En van hun veertien Bossche kleinkinderen worden er slechts twee ouder dan 24 jaar! Dit gezin had dus echt een zwaar bestaan in het centrum van Den Bosch in de loop van de 19e eeuw. Tja, misschien was vroeger toch niet altijd alles beter?

7. Een weefgetouw in ruil voor de dienstplicht

Sinds 1810 was er in Nederland een militaire dienstplicht. Je kon hier echter onderuit komen door iemand anders in jouw plaats te laten gaan. Hendrik Arts uit Sint Anthonis maakt hiervan gebruik voor drie van zijn zonen. Eén van de vervangers is Johannes Oppermans uit Rijkevoort die zich hier graag voor liet betalen. Het leven van Johannes kent vervolgens een tragisch verloop in het leger.

De militaire dienstplicht werd in Nederland in 1810 door de Fransen ingevoerd. Door middel van loting werd bepaald welke jongemannen in dienst moesten. Als je ingeloot was kon je, in de 19e eeuw, een plaatsvervanger aanwijzen die in jouw plaats in dienst ging. Van dit zogeheten remplaçantenstelsel werd veel gebruik gemaakt. Niet alleen door mensen met wat geld wiens zonen waren ingeloot maar ook juist door arme jongemannen die op deze manier wat geld konden verdienen. Tussen 1815 en 1830 was het percentage plaatsvervangers zo'n 20 tot 25%.

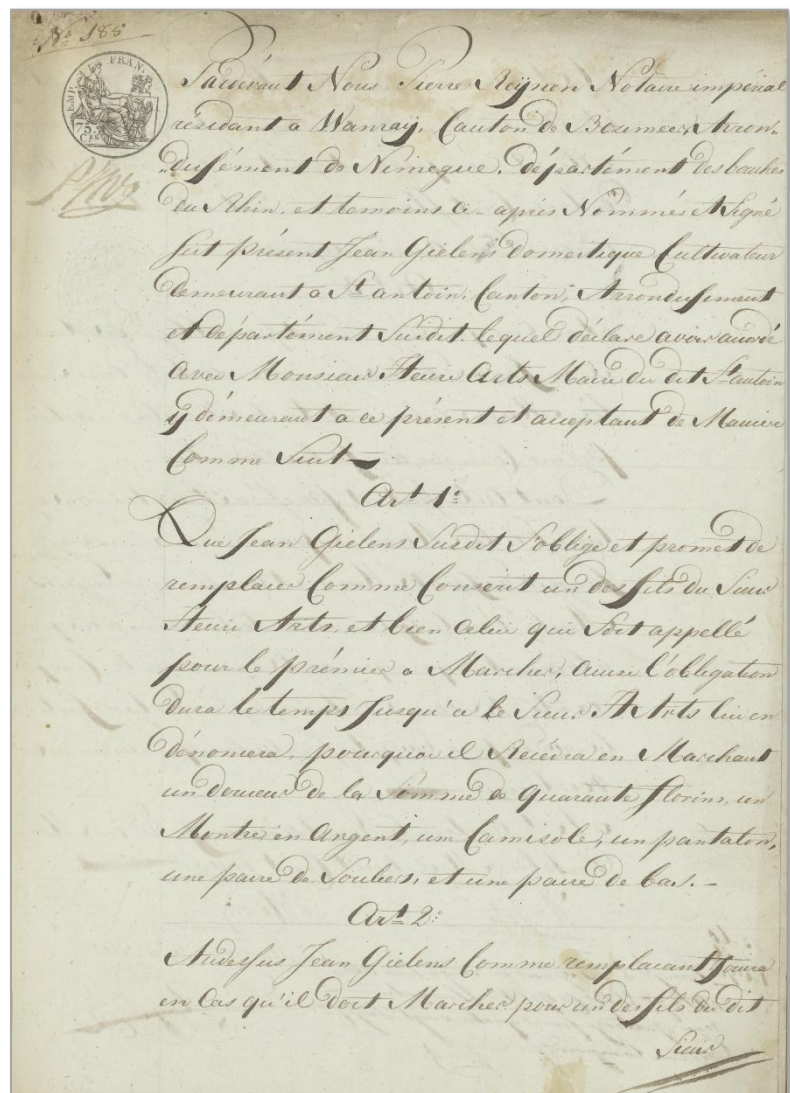
Hendrik Arts (1757-1840) is schout en burgemeester van Sint Anthonis tussen 1800 en 1830. Hendrik maakt voor drie van zijn zonen gebruik van het remplaçantenstelsel.

Allereerst in 1812 voor zijn oudste zoon Peter Arts. De akte is geheel in het Frans. 'Que

Jean Gielens susdit s'oblige et promes de remplacer comme conscrit un des fils du Sieur Henri Arts'. Ofwel, Jan Gielens belooft en verplicht zich tot vervanging van de conscriptie (dienstplicht) van één van de zonen van de heer Henricus Arts. Jan Gielens krijgt hiervoor vooraf 'la somme de quarante florins, un Montre en Argent, une Camisole, un Pantalon, une paire de Souliers et une paire de bas', ofwel een som van veertig florijnen, een zilveren horloge, een hemd, een broek, een paar schoenen en een paar sokken. Na de diensttijd krijgt Jan dan nog eens 'la somme de six cent florins argent d'hollande' (zeshonderd florijnen Nederlands zilver).

Jan Gielens vervult dienstplicht voor de zoon van Henricus Arts.

(Bron: BHIC, Index notarieel protocol Wanroij, toegangsnr. 7133, inv.nr. 1, volgnr. 460).

In 1821 maakt Hendrik een vergelijkbare afspraak voor zijn zoon Theobaldus Arts. *'Petronella van den Berg, huisvrouw van Mathijs Jacobus Jans, linnewever, wonende te St Anthonis verklaart dat haren man zich als plaatsvervanger voor Theobaldus Arts, zoon van Henricus Arts, Schout der gemeente St Anthonis, te verbinden waartoe zij zich bij deze hare volle toestemming verleent'*. Als tegenpresentatie verplicht Hendrik zich om *'zoodra Mathijs Jacobus Jans voor Theobaldus Arts zal zijn in dienst getreden, aan zijne huisvrouw tot onderhoud, zoo van haar, als haar eenig kind, gedurende den actieven Dienst te zullen betalen'*. Naast dat Hendrik in het levensonderhoud van Petronella en haar kind voorziet, krijgt zij van hem *'eene Somma van vijftig Guldens'* en een weefgetouw.

Johannes Oppermans

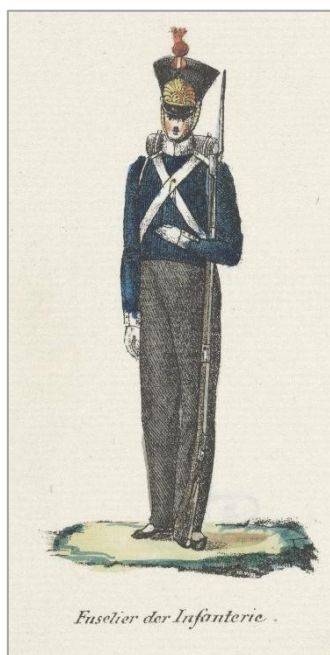
In 1813 maakt Hendrik gebruik van Johannes Oppermans uit Rijkevoort als plaatsvervanger voor zijn zoon Arnoldus Arts. Johannes blijkt, net als Hendrik, ook goed gebruik te maken van het remplaçantenstelsel, maar dan als *'beroepsvervanger'*. De kleermaker Johannes Oppermans verklaart bereid te zijn om *'de remplacer dans l'armée active ou de reserve en terre ou mer'* (ter vervanging te dienen in het actieve of reserveleger ter land of ter zee) voor zowel Arnoldus, zoon van de burgemeester Hendrik Arts, als voor Martinus, zoon van de molenaar Reinier Cleophas. Johannes zal hiervoor, als hij ook daadwerkelijk twee jaar in dienst gaat, een bedrag van 1.218 francs krijgen.

Zowel Arnoldus als Martinus worden niet opgeroepen, dus daar gaat de bijverdienste van Johannes. Maar hij probeert het twee maanden later in oktober 1813 weer voor de metselaar Hendrik Hutten, ook voor 1.218 francs. Hendrik Hutten geeft aan hiervoor een obligatie uit te betalen aan Hendrik Arts de burgemeester. Maar ook Hendrik Hutten wordt niet opgeroepen.

Voor de derde maal, nu op 28 maart 1814, laat Johannes vastleggen dat hij de dienstplicht voor iemand wil vervullen. Dit keer voor Peter, zoon van de landbouwer Simon van der Linden, voor het bedrag van 200 guldens. In de akte is nog speciaal opgenomen dat Johannes *'zich in den Dienst zal gedragen als een getrouwe en Eerlijk Man... en deze niet te zullen verlaten op verbeurte van hetgeen hem is toegekend'*. Tja, zagen zij al iets aankomen?

Volgens zijn militaire stamkaart meldt Johannes uit Riekevort zich op 1 mei 1814 bij het garnizoen van Den Bosch als vervanger van Peter van der Linden. Johannes is daar fuselier (geweerschutter) bij de infanterie. Maar blijkbaar bevalt het Johannes hier niet zo. Hij is gedeserteerd den 1 Augustus en wordt als snel opgepakt in zijn geboorteplaats Rijkevoort.

Hij wordt verhoord op 11 augustus 1814 in Boxmeer. Uit het verslag blijkt dat *'hij zijn soldatenkleren voor f 2,- heeft verkocht aan een kleermaker te Aarlebeek, die hem had aangeraden zich naar het keizerlijk Oostenrijks gebied te begeven.'* Johannes wordt veroordeeld tot drie jaar gevangenisstraf wegens zijn *'misdaad van desertie eerloos, enfaam en onwaardig te zijn om den Landsoort als militair ten dienen.'*

18 ^{de} Bataillon.		Infanterie Land-Militie.		4 ^{de} Compagnie.	
Stamlyst van <i>Oppermans Johannes</i> Dienende by de 4 ^{de} Compagnie, geverifieerd door den ondergeteekende, commanderende voorf. Compagnie in het garnizoen te <i>Streekl. den 10^{den} July 1834.</i>					
SIGNALEMENT.		Wanneer en op welke wijze hij het Corps gekomen, en omfchrij- ving van zijn aangegaan accoord.	Van te voren gediend, bij wien en hoe lang daarvan afgegaan.	Tot de Land-Militie geroepen in het jaar 1814	Gedane Veldtog- ten, enz.
n. ^o 99 <i>Vader van Oppermans</i> Moeder <i>Catharina Ruten</i> geboren <i>den 25 May 1797</i> laatste gewoont <i>te Breda</i> Bij zijn aankomst lang 5 voet 1 duim 2 lijnen. Aangezien <i>aan</i> voorhoofd <i>Breda</i> <i>opgevoerd</i> <i>den 1sten April 1815</i> naar <i>op</i> <i>in</i> <i>te</i> <i>den 1sten April 1815</i> <i>aan</i> <i>den 1sten April 1815</i> <i>merken tekenen.</i>		Den <i>1 May</i> 1814, aangenomen als voor den tijd van op hand bedragen te overwegen bij gedienden en de overige maanden dienste.	<i>Ged. 1ste April</i> <i>den 1sten April</i>	Uit het Militie District <i>Streekl.</i> Militie canton <i>Streekl.</i> De Gedeputeerde <i>Streekl.</i> Heeft bij de oproeping gediend N. In plaatsvervang van <i>Streekl.</i> <i>den 1sten April 1815</i> <i>den 1sten April 1815</i> wonende te <i>Streekl.</i> Heeft zijn nummer verwisseld met wonende te	
De Commandant der Compagnie <i>Streekl.</i>					

Stamkaart van Johannes Oppermans uit Rijkevoort (Nationaal Archief).

Uniform van een fuselier van de infanterie van het Nederlandse leger (rond 1830), door Willem Magnenat. (Collectie: Rijksmuseum.)

Tja, en hoe ging het verder met Johannes? Hij wordt nog genoemd in 1824. Er is dan een gewelddadige inbraak geweest bij zijn vrouw Elisabeth. Zij woont dan met hun dochter Catharina bij Jan Oppermans, de vader van Johannes, op de hei aan de grote weg van Rijkevoort op Haps. Elisabeth verklaart dat haar man Johannes Oppermans zwerft op zee. Dochter Catharina trouwt in 1839 en geeft aan dat zij onbekend is met de plaats en juiste tijd van overlijden van haar vader.

Bij nader onderzoek vond ik dat Johannes op 1 maart 1815 vanuit de militaire gevangenis in Breda als matroos was aangenomen op het schip *de Cesar* voor een periode van zes jaar.

Johannes Oppermans als matroos.
 (Bron: NA, toegang 2.12.14, inv.nr. 178, folionr. 798.)

ENGAGEMENT van <i>Johannes Oppermans</i>		No. 30
In 's Lands Zee-diens als <i>Matroos</i> , op de Gage of Soldij van <i>1ste 1/2</i>		
's maands, aangenomen voor 's Lands <i>Schip Cesar</i>		
onder Commando van den <i>Wachtmeester van de Breda</i> Fo. 211		
Geboorteplaats, en waar zich laatst heeft opgehouden } <i>Breda by de gracht</i> <i>in de Streekl. te Breda</i>		
Waar en wanneer aangenomen <i>te Breda den 1sten Maart 1815</i>		
Ten wiens behoefte de Maand brief is gepasseerd } <i>den 1sten April</i>		
Condiçien van Engagement <i>Levenslang</i>		
Door wien aangebragt		
Gevisiteerd		
Beroep <i>Levenslang</i>		
Bevorens gediend <i>In by 1ste 1/2 Breda by de gracht</i>		
Getrouwd, met wie, en waar de Vrouw is gedomicileerd } <i>Elisabeth van de Breda</i> <i>Woonende te Breda</i>		
Kinderen en hoe veel <i> twee</i>		
Religie <i>Reform.</i>		
Gelogeerd bij		
SIGNALEMENT.		
Lengte 5 Voet 5 Duim	Haarkleur <i>Blond</i>	Oogen <i>Vrij</i>
Wenkbrauwen <i>Blond</i>	Aangezicht <i>Levenslang</i>	
Neus <i>aan</i>	Mond <i>aan</i>	Kin <i>aan</i>
Postuur <i>aan</i>	Merkteekenen	
Ouderdom 30 Jaren		

CB 8^e 594

DOOD-EXTRACT.

Militair Hospitaal te *Samarang*

Volgens het Dood-Register van bovengemeld Hospitaal, is de persoon

(a) In te vullen de naam en voornaam van den overledene, het korps en de compagnie bij welke hij heeft gediend.

van (a) *Oppermans, Johannes / Matroos des 3. Klasse op de koloniale Kanonnen. Boeg nr. 16*

(b) Rijk, Provincie of Landchap.

geboren te *Sykegoort* in (b) *Sykegoort*

(c) Bitter of Evacuatie.

bij (c) *alle* in voormeld Hospitaal opgenomen den *29sten* der maand *Februarij* van het jaar 1821 en in hetzelfde overleden den *1sten* der maand *april* van het jaar 1821 aan de gevolgen van (d) *Cholera morbus*

(d) Aard der ziekte of wonden waaraan hij is overleden.

De Directeur van bovengemeld Hospitaal, verklaart hiermede, dat dit Extract na waarheid en overeenkomstig het Dood-Register van hetzelfde Hospitaal is opgemaakt.

Te *Samarang* den *1sten* der maand *april* van het jaar 1821

J. H. H. H. H.

Gezien door mij
Onder-Inspecteur
de

Gecertificeerd door mij eerste
Officier van gezondheid bij
voormeld Hospitaal.
W. H. H.

Leen Th. H. H. H.
Bij Absentie:
Gerard
H. H. H.

En vervolgens vond ik een dood-extract van het militair hospitaal op Samarang (Nederlands Indië) dat Johannes aldaar was overleden aan cholera in april 1821. Eén maand na het uitdienen van zijn zes jaar dus! En blijkbaar heeft het leger Johannes zijn vrouw hiervan niet op de hoogte gesteld want zij dacht dat haar man in 1824 nog op zee was.

Dood-extract van Johannes Oppermans. (Bron: NA, toegang 2.10.01, inv.nr. 3164, nr. 594.)

En hoe verging het met de zonen van Hendrik Arts? Peter volgt in 1830 zijn vader op als burgemeester van Sint Anthonis. Arnoldus wordt landbouwer en zorgt voor vele generaties grote boerengezinnen in Sint Anthonis. Theobaldus overlijdt als vrijgezelle jongeman in 1826 een paar jaar na zijn dienstoproep.

8. De spekslagers uit Beugen

Het beroep van vee- en vleeshandelaar is over een periode van ruim 200 jaar en zes generaties lang door de familie Ardts aan het Vrijthof in Beugen doorgegeven. De naam in deze familietak verandert van Arts via varianten als Artz en Aarts naar Ardts. Het spekslagersbedrijf groeit gestaag door de jaren heen en de familie Ardts behoort in de 19e eeuw tot de elite van het dorp.

Jasper Artz (1721-1779) uit Beugen trouwt in 1748 met Joanna Ebben maar zij overlijdt nog geen maand na hun huwelijk. Jasper hertrouwt drie maanden later met Petronella Thomassen. Jasper laat op dat moment een *Staat en Inventaris* opmaken van zijn bezittingen. Jasper had een *huijs met aangeleegen land, groot ongeveer eenen morgen staande en geleegen onder den Dorpe Beugen*. Zijn bezittingen worden uitvoerig beschreven: o.a. een *bed getaxeert op 12 guldens, een half douzijn tinne lepels, een spiegel getaxt op 15 stuivers* en ook al zijn kleren (*ondermutsen, rijglijven, neusdoeke, stroohoet*). Uit dit document wordt ook duidelijk dat Jasper niet alleen landbouwer is, maar ook in vee handelt, ook al ver buiten de regio, en dat hij hier goed aan verdient. Hij had flink wat contant geld (*gereede penningen eene somma van tweehonderd en vijftig guldens*) en verschillende vorderingen voor vee/vlees uitstaan. Hij heeft niet alleen 30 *guldens tegoed van Peeter Aarts* (zijn broer uit Sint Anthonis) voor een *koeij*, maar ook van ene *Peeter Langsbergen uit Schiedam* en *Pieter Berkel uit Delft*.

Jasper Artz, Staat en
Inventaris (Bron:
BHIC,
schepenprotocol
Beugen, toegangsnr.
7040 invnr. 371,
volgnr. 128.)

Bevindt sig aan gereede penning
yden eene somma van tweehon
dert en vijftig guldens 250 0 0

Comt nog van Peeter Langs
bergen te Schiedam wegens rest
talt der coopsom: Van een koeij 27 0 0

Van Peeter aarts te St. Anthonis
wegens een restant van coopsom
Van een koeij ~~alt~~ 30 0 0

als mede van Pieter Berkel te
Delft wegens een restant der
coopsom: Van een koeij ~~alt~~ 30 0 0

Nog van Cornelis van der Burgh
wegens een restant der coopsom:
Van een koeij ~~alt~~ 13 0 0

De twee oudste zonen van Jasper overlijden op jongere leeftijd. Zijn derde zoon Arnoldus Artz/Ardts (1752-1838) trouwt met Sibilla Artz en zij nemen het landbouw- en veehandelsbedrijf over. Het verhaal gaat dat Arnoldus het Franse leger van Napoleon van vlees heeft voorzien. Hij is daarnaast raadslid in Beugen. Ze wonen in de boerderij het Vrijthof naast de kerk in het centrum van Beugen. Deze boerderij zou rond 1625 gebouwd zijn en staat er nog steeds in deels originele staat. De boerderij is te zien op een tekening van Beugen die rond 1750 is gemaakt: links van de kerk achter de vijver.

*Beugen in 1750
(onbekende
tekenaar)*

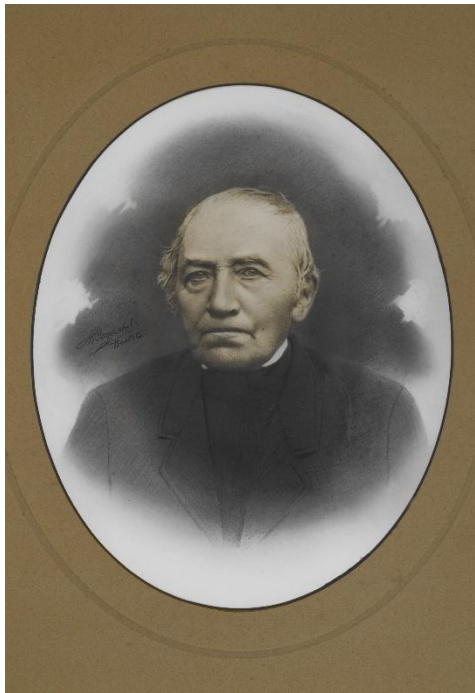

Antoon Ardts (1779-1853), de oudste zoon van Arnoldus en Sibilla, trouwt als een Aarts met Jantje Huibers en neemt het bedrijf van zijn vader over. Jantje Huibers is de dochter van Hubert Huibers, destijds eigenaar van brouwerij de Lelie in Beugen. Antoon Ardts breidt het spekslagersbedrijf verder uit tot een winstgevende onderneming. Als Antoon overlijdt in 1853 laat hij een groot vermogen na. Het grootste gedeelte bestaat uit de vele onroerende zaken die hij bezat. Naast *huis, schuur, erf en boomgaard* zijn er vele stukken *bouwland, weiland, hooiland en dennenbosch*, bij elkaar zo'n 40 hectaren. Daarnaast nog heel wat roerende goederen zoals de meubelen, het vee, de landbouwgereedschappen, het hooi en stroo, de granen, de veldvruchten en het spek. Tot slot is de spekslagerij nogal wat geld waard en wordt apart genoemd als *vorderingen ter zake der spekslagersaffaire*.

Antoons oudste zoon Jasper Ardts (1811-1895) wordt midden in de Franse Tijd geboren als Jaspere Arts. Jasper trouwt in 1853 met Maria Jansen en neemt op zijn beurt het familiebedrijf over. Het gaat goed met het bedrijf. Er is altijd een grote voorraad vlees die wordt aangevuld door de vele kleine boeren in het dorp. Ze exporteren naar Duitsland, België en zelfs kloosters in Frankrijk. Net als zijn grootvader is Jasper actief in de politiek: hij is meer dan 25 jaar wethouder in Beugen.

De Ardts familie had de nodige invloed in het alledaagse leven rond Beugen in de 19e eeuw. De familie wordt dan ook genoemd in het boek *Rooms, rijk of regentesk: elitevorming en machtsverhoudingen in oostelijk Noord-Brabant circa 1810-1914* van Maarten Duijvendak. De Ardts familie vormt samen met enkele andere boerenfamilies, de molenaarsfamilie, een brouwer en enkele caféhouders en winkeliers de elite van het dorp. Ze kwamen als dorps-sociëteit van Beugen regelmatig bij elkaar. Jasper laat zich met zijn vrouw rond 1875 fotograferen bij de bekende fotograaf Wilhelm Ivens in Nijmegen. In die tijd deden alleen de

rijkere mensen dit bij slechts een paar ateliers in de grote steden op zogeheten carte de visite formaat.

*Jasper Ardts
(1811-1895)*

*Maria Jansen
(1821-1879)*

Jaspers jongere broer Hubert Ardts (1812-1886) trouwt met Johanna Loefen en begint een eigen boerderij en slagersbedrijf aan de Rijkevoortseweg net buiten het dorp. Zijn zoon Chris Ardts (1860-1935) neemt de bedrijf van zijn vader over. Ook dit bedrijf doet het goed; halve varkens worden met paard en kar vervoerd tot aan Brussel en Kevelaer. Kleindochter Truus Ardts (1917-2013) herinnerde zich nog goed *hoe de hammen en worsten werden gerookt in de gewelfde rookkelder onder de boerderij. De rook werd opgewekt door natte spaanders van beukenhout en kruiden te stoken en vervolgens werden de hammen, het spek en de worsten hier opgehangen en werd de ruimte afgesloten.*

Jaspers oudste zoon Antoon Ardts (1855-1928) neemt het familiebedrijf aan het Vrijthof niet over. Van 1868 tot 1872 doorloopt hij de *cours commercial et industriel* aan het bisschoppelijk college in Roermond. Antoon wordt bestuurder bij verschillende bedrijven en organisaties (o.a. bij de Boerenbond, NCB, boerenleenbank, zuivelfabriek en de Zuivelbond). Ook is Antoon ruim 20 jaar lid van de Provinciale Staten van Noord-Brabant.

Antoon Ardts (1855-1928)

De tweede zoon van Jasper, Arnold Ardts (1858-1943), neemt het familiebedrijf en boerderij het Vrijthof wel over. Hij trouwt in 1898 met Johanna van Vught. Ook zij laten zich fotograferen door atelier Ivens in Nijmegen. Ze krijgen acht kinderen. Hun zoon Harrie Ardts (1904-1996) neemt later de boerderij het Vrijthof in Beugen over. Inmiddels is de boerderij omgebouwd tot woonhuis en is er een groepsaccommodatie genaamd Het Vrijthof (Kerkplein 9).

*Arnold Ardts (1858-1943) en
Johanna van Vught (1870-1953)*

Het Vrijthof te Beugen (Foto: Wies van Leeuwen, collectie: BHIC, nr. PNB001007993).

9. “Pap, het hout is op”

Stelen mag niet. Ook niet als het om plaggen of hout gaat om voor je gezin te zorgen. Maar om daar nu veertien dagen voor de gevangenis in te moeten is toch ook wel zwaar gestraft.

Vroeger waren materialen als plaggen, turf en hout heel belangrijk voor een (boeren)gezin. Hout en turf dienden als brandstof om het eten klaar te maken en om de huizen mee te verwarmen. Hout werd verder veel als bouw materiaal gebruikt. Heideplaggen deed men in de potstal als strooisel. Na enige tijd werd dit mengsel van mest en plaggen gebruikt om de arme zandgrond te bemesten.

Sommige mensen hadden een eigen stuk bos, veen of heide voor plaggen, turf en hout. Velen waren echter aangewezen op stukken land van de gemeente of andere landeigenaren, waar ze volgens bepaalde regels, met een vergunning en/of tegen een vergoeding deze materialen konden halen.

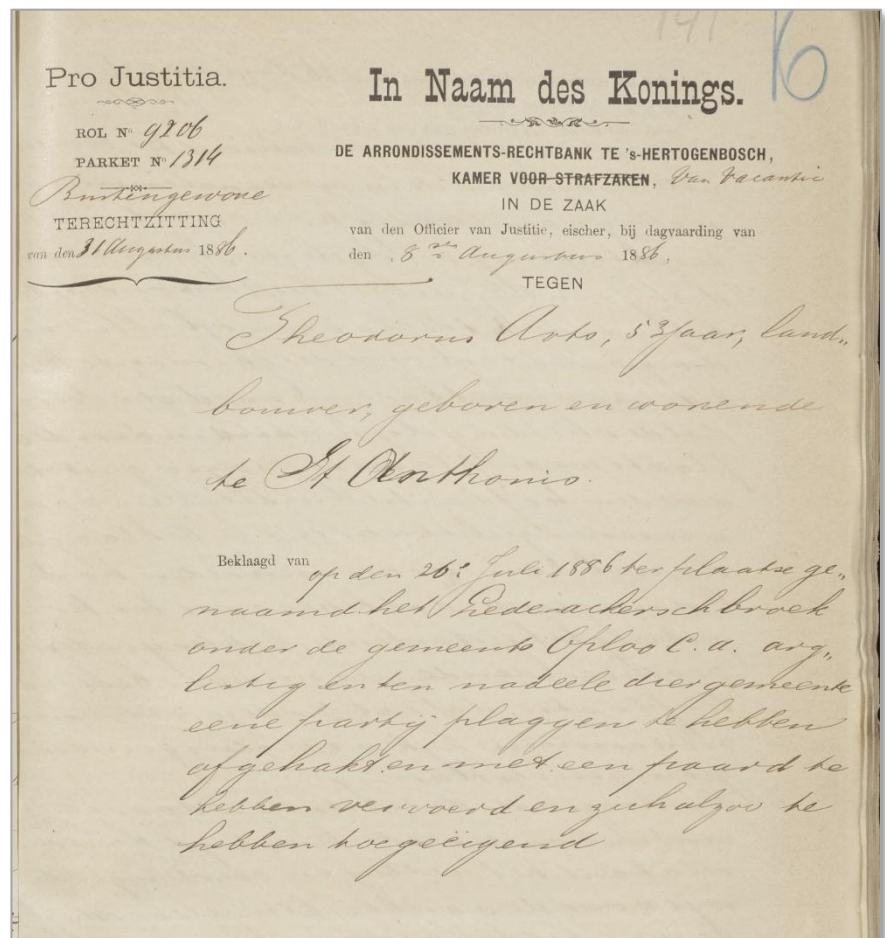
Brabants gezin aan het eten bij de keukenhaard (Foto: mogelijk J.G. van Achtmaal. Uitgave: Rembrandt, 1941. Bron: Brabants Dorpsleven).

Dòt Arts steelt plaggen

Theodorus Arts (1832-1912), ook wel Dòt Arts genoemd, trouwt in 1879 met Han Hoefnagel. Dòt is dan 46 jaar oud en Han nog maar 22 jaar. Ze zijn landbouwers en huren eerst een boerderij aan de Kerkhoek (nu Dorpstraat 45) in Ledeacker. Hier worden hun eerste vier kinderen geboren. In 1885 verhuizen ze naar een boerderij aan de Noordkant 28 in Sint Anthonis. Een jaar later in 1886 moet Dòt voor de rechtbank in Den Bosch verschijnen. Dòt en Han hebben dan vier jonge kinderen waaronder een babydochtertje van net zes weken oud.

Theodorus wordt beschuldigd van het feit dat hij in het *Lederackersch broek* onder de gemeente *Oploo C.A.* arglistig en ten nadeele eene partij plaggen te hebben afgehakt. De Officier van Justitie eist eene geldboete van acht gulden subsidiair drie dagen gevangenisstraf. Een getuige verklaart dat de beklagde de heideplaggen afhakte en die met kar en paard vervoerde. En verder dat de scheidingslijn aanduidende de plaats waar plaggen mogen gestoken worden ter plaatste duidelijk en voor iedereen zichtbaar is en beklagde die wel 20 meter overschreden had.

Theodorus beklagd van
diefstal van eene partij
plaggen (bron: BHIC)

Theodorus geeft in zijn verweer aan dat hij het *feit erkende*, echter *goede trouw* voorwendende *als minder bekend ter plaatse was*. Maar de getuige vindt *deze verweering onaannemelijk*. De rechter verklaart Theodorus schuldig aan *eenvoudige diefstal*. Bij de

strafmaat laat hij wel meewegen dat het *nadeel geen 25 francs bedraagt* en noemt ook het *vroegere goed gedrag van beklagde*. Theodorus krijgt een geldboete van drie guldens en daarnaast de kosten van de rechtszaak die maar liefst *f7,54* was.

Dòt overlijdt in 1912 en een paar jaar later brandt hun boerderij aan de Noordkant af. Op zondagochtend 30 juni 1918, de vroegmis is al even aan de gang, luidt de brandklok en de pastoor zegt: *Alle mensen van de Noordkant moeten naar huis*. Eén van de aanwezige Noordkanters is Han Hoefnagel, zij denkt onmiddellijk: *nu zijn wij aan de beurt*. En dat is inderdaad het geval. Hun boerderij is de zevende die in een paar jaar tijd in die buurt in vlammen opgaat.

Han Hoefnagel (1856-1937)

Han laat een nieuwe boerderij bouwen. Hier een foto van de boerderij aan de Noordkant 28.

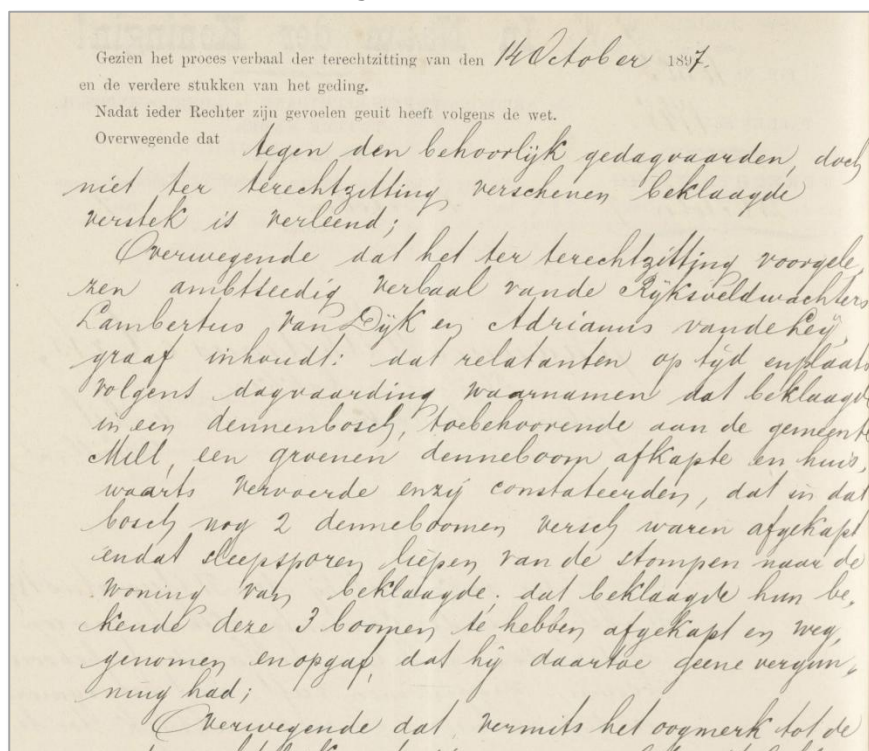

Boerderij aan de Noordkant 28 in Sint Anthonis (bron: Heemkundekring Sint Tunnis in Oelbroeck)

Johannes Arts steelt drie bomen

Johannes Arts (1841-1910) wordt geboren in Reek en vertrekt rond 1875 naar Duitsland. Hij trouwt daar op zijn 36e met de 16 jaar jongere Duitse Henriette Menke uit Wesel. Ze krijgen eerst twee kinderen in Duitsland en verhuizen in 1881 naar Mill. Johannes is hier bakker en hij moet in 1897 voor de rechtbank in Den Bosch verschijnen. Johannes en Henriette hebben op dat moment tien kinderen. Vijf daarvan zijn minder dan tien jaar oud en daarnaast hebben ze net een baby van zeven weken oud.

Johannes wordt beschuldigd van het stelen van drie bomen in Mill. De twee

Rijksveldwachters
Lambertus van Dijk en
Adrianus van de Heij
getuigen dat zij
waarnamen dat
beklaagde in een
dennenbosch,
toebehoorende aan de
gemeente Mill, een
groenen denneboom
afkapte en huiswaarts
vervoerde en zij
constateerden, dat in
dat bosch nog 2
denneboomen versch
waren afgekapt en dat
de sleepsporen liepen
van de stompen naar de
woning van beklagde.

Ook verklaren ze dat de beklaagde hun bekende *deze 3 boomen te hebben afgekapd en weggenomen en opgaf dat hij daartoe geene vergunning had.*

Tja, met de getuigenis van deze twee oplettende veldwachters die 'gedegen recherchewerk' hadden verricht en de bekentenis van Johannes zelf kon de rechter niet anders dan hem schuldig aan diefstal verklaren. Hij veroordeelt Johannes tot maar liefst *eene gevangenisstraf van veertien dagen.*

Zowel Theodorus als Johannes hadden allebei een gezin met jonge kinderen toen ze hun diefstal pleegden. Ze waren niet rijk en zullen ongetwijfeld moeite hebben gehad om de eindjes aan elkaar te knopen. Mijn vermoeden is dat zowel bij het gezin van Theodorus als Johannes de nood zo hoog was, dat zij zich genoodzaakt voelden om deze diefstallen te plegen om voor hun gezin te zorgen.

10. Reden voor vertrek: “om beter bestaan”

De Brabantse vrijgezel Cornelis Arts (1827-1899) emigreert in 1856 naar Amerika. Het is een hele reis: met een schip naar New York en dan per trekschuit en raderstoomboot over de Great Lakes naar Green Bay, Wisconsin. Cornelis trouwt hier met de Udense Anna van de Ven. Ze hebben een boerderij in De Pere en krijgen hier een groot gezin.

Cornelis Arts

Tussen 1840 en 1860 emigreren zo'n 20.000 Nederlanders naar Amerika. De meeste zijn overigens protestanten uit het noorden van ons land die veelal in Michigan terecht komen. De meeste Brabantse katholieken gaan naar het oosten van Wisconsin. In 1848 was hier al een groep van 300 Brabanders terecht gekomen in het plaatsje Little Chute onder leiding van pastoor van den Broek.

Cornelis Arts wordt in 1827 in Sint Agatha geboren in een gezin met zeven kinderen. Rond 1850 valt het gezin uiteen. Cornelis zijn moeder overlijdt, drie broers vertrekken naar Pruisen en één broer vertrekt naar Limburg. Cornelis wordt inwonende dienstknecht bij een gezin in Beugen. Op 24 maart 1856 wordt hij uit het bevolkingsregister in Beugen geschreven met als notitie *vertrokken naar Noord Amerika*. Cornelis wordt bij vertrek als landverhuizer geregistreerd onder de naam *Aardts, Cornelis, dienstknecht, 29 jaren, Rooms Catholijk, Mingevoeden* en met als reden voor vertrek: *om beter bestaan*. Dat Cornelis hier de naam Aardts gebruikt is op zich niet vreemd; zijn naaste familieleden gebruiken in deze tijd ook allerlei varianten als Artz, Aardts en Ardts.

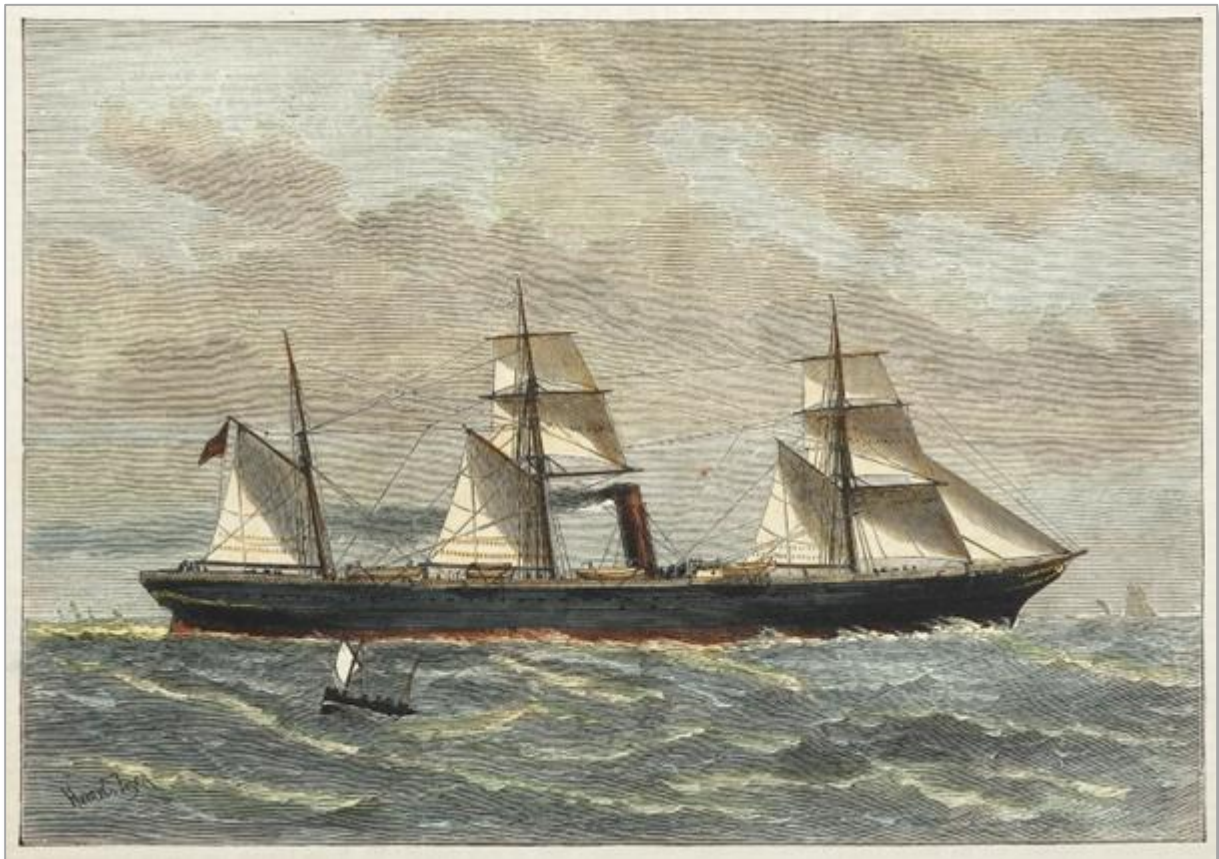
Naam der Inwoners		Leeftijd	Religie	Professie	Reden van vertrek	Plaats van bestemming
Beugen	Aardts, Cornelis	29	Rooms Catholijk	Landverhuizer	om beter bestaan	Noord Amerika

Registratie van Cornelis Aardts als landverhuizer (bron: Nationaal Archief)

De reis

Vanuit Beugen gaat Cornelis eerst naar Antwerpen. Vanuit hier vertrekt hij op 29 maart 1856 met het schip de *Chimborazo* met Randall K. Morse als kapitein richting New York. De *Chimborazo* is in 1851 gebouwd in Amerika. Het schip vaart in die jaren de *katoen driehoek*: emigranten van Europa naar New York brengen, dan katoen laden in New Orleans en deze afleveren in Europa. Rond 1870 is het schip verkocht aan een Engelse rederij. Via de Schelde en de Noordzee steekt de *Chimborazo* de Atlantische oceaan over en komt op vrijdag 2 mei 1856 in New York aan. Aan boord zijn 425 mensen, waarvan 65 Nederlanders.

Tijdens de reis zijn vier kinderen omgekomen. Cornelius Ardts 29 staat op nummer 375 van het schip manifest.

Driemaster bark Chimborazo (geschilderd door Henry E. Tozer ~1880)

WOOD, NIEBUHR & CO., Custom House Brokers, 35 Pine street. Sold by McSpedon & Baker, Printers and Stationers, 25 Pine street, opposite the Custom House, New York.

District of New York—Port of New York.

I, Randall K. Morse Master of the Chimborazo do solemnly, sincerely and truly Swear that the following List or Manifest, subscribed by me, and now delivered by me to the Collector of the Customs of the Collection District of New York, is a full and perfect list of all the passengers taken on board of the said Chimborazo at Antwerp from which port said Chimborazo has now arrived; and that on said list is truly designated the age, the sex, and the occupation of each of said passengers, the part of the vessel occupied by each during the passage, the country to which each belongs, and also the country of which it is intended by each to become an inhabitant; and that said List or Manifest truly sets forth the number of said passengers who have died on said voyage, and the names and ages of those who died.

Sworn to this 3rd day of May 1884 So help me God.

Before me [Signature] [Signature] [Signature]

List or Manifest OF ALL THE PASSENGERS taken on board the Chimborazo whereof is Master, from Antwerp burthen 96 tons

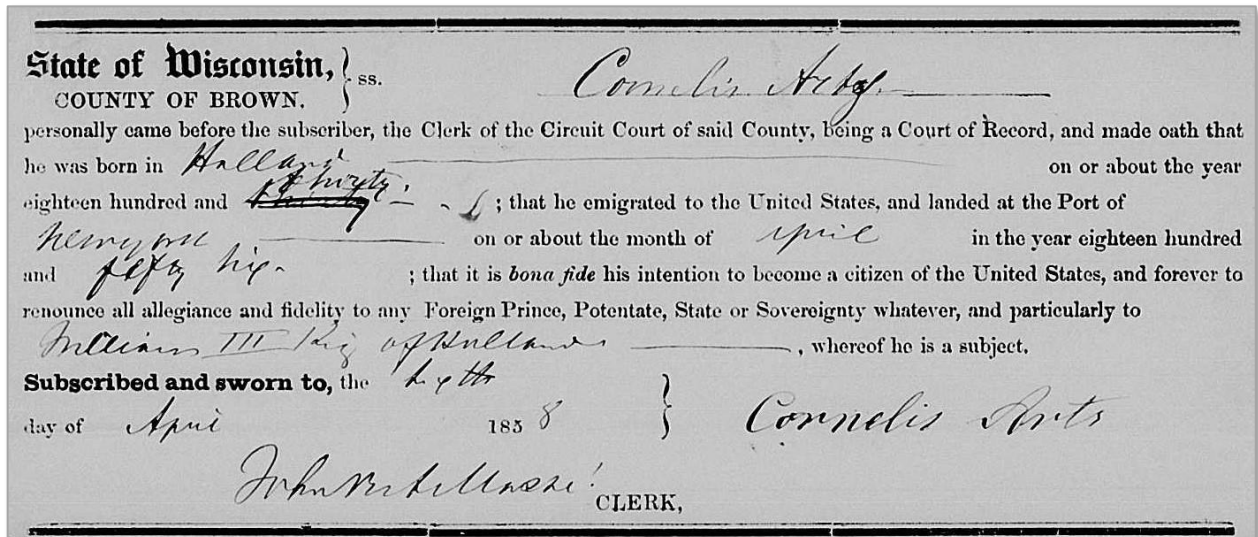
NAMES.	Age. Years. Months.	SEX.	OCCUPATION.	The country to which they severally belong.	The country in which they intend to become inhabitants.	Died on the voyage.	Part of the vessel occupied by each passenger during the voyage.
375. ardt. Cornelius 29							

Afb. Ship Manifest met Cornelis aan boord als nr. 375 (Ellis Island foundation)

Alle passagiers worden geregistreerd en gecontroleerd op ziektes in Castle Garden dat vanaf 1855 het eerste immigranten station in Amerika was (na 1892 is deze rol overgenomen door Ellis Island). Waarschijnlijk volgt Cornelis hierna de voor die tijd gangbare route naar Wisconsin. Eerst met een stoomboot over de Hudson rivier naar Albany en vanaf daar met een trekschuit over het Erie kanaal naar Buffalo. In Buffalo nam men dan een raderstoomboot om de Great Lakes over te steken richting Green Bay, Wisconsin.

In Wisconsin

Na aankomst gaat Cornelis aan het werk als *laborer* in Green Bay. Hier ontmoet hij de 13 jaar jongere Udense Anna van der Ven. Zij had een paar jaar eerder een vergelijkbare reis afgelegd als jong meisje samen met haar broer en ouders. In april 1858 krijgt Cornelis Arts zijn *Declaration of Intention* in Green Bay. Hij geeft aan dat hij de intentie heeft om *bona fide* Amerikaans staatsburger te worden en dat hij afstand doet van zijn trouw aan *William III King of Holland*. Deze verklaring was een eerste stap tot naturalisatie.

Declaration of Intention van Cornelis Arts (National Archives).

Cornelis en Anna trouwen in 1860 en beginnen een boerderij in De Pere. Hun perceel is terug te vinden op de *plat map* (kadasterkaart) van De Pere uit 1889.

Perceel van Cornelis Arts op de 'plat map' (kadasterkaart) van De Pere 1889 (bron: www.historicmapworks.com)

Cornelis en Anna krijgen tien kinderen. Deze informatie kan je vinden in de US Census Data. Hier het overzicht uit 1870 van het jonge gezin Arts met daarop Cornelius (*farmer*), zijn vrouw Ann (*keeping house*) en de kinderen John van 8, Cornelius van 6 en Henry van 2. Bijzonder is ook de kolom waarin met een letter hun color wordt aangegeven: *W(hite)*, *B(lack)*, *Mu(latto)*, *C(hinese)* of *I(ndian)*.

Page No. 8 } Inquiries numbered 7, 16, and 17 are not to be asked in respect to infants. Inquiries numbered 11, 12, 15, 16, 17, 19, and 20 are to be answered (if at all) merely by an affirmative mark, as /.

SCHEDULE 1.—Inhabitants in Town of De Pere, in the County of Brown, State of Wisconsin, enumerated by me on the 3^d day of August, 1870.

Post Office: De Pere A. Howard, Ass't Marshal.

Dwelling-house, numbered in list of census.	Family, numbered in the order of visitation.	The name of every person whose place of abode on the first day of June, 1870, was in this family.	DESCRIPTION.	VALUE OF REAL ESTATE OWNED.		Place of Birth, naming State or Territory of U. S.; or the Country, if of foreign birth.	PARENTAGE.		If born within the year, state month (Jan., Feb., &c.)	Married within the year, state month (Jan., Feb., &c.)	Attended school within the year.	Whether deaf and dumb, blind, insane, or idiotic.	CONSTITUTIONAL RELATIONS.
				Value of Real Estate.	Value of Personal Estate.		Father of foreign birth.	Mother of foreign birth.					
4646	Arts Cornelius	44	Farmer	570	370	Holland	/	/					
4646	Arts Ann	34	Keeping house			Holland	/	/					
	John	8				Wisconsin	/	/					
	Cornelius	6				Wisconsin	/	/					
	Henry	2				Wisconsin	/	/					

United States Census (volkstelling) 1870 (bron: FamilySearch)

Na een werkzaam leven als landbouwer verkoopt Cornelius Arts *zijne 25 acre farm* op 11 maart 1896 voor een bedrag van 1.250 dollar. De koeien, paarden, farmmachinerie etc. worden via een openbare veiling verkocht. Cornelis gaat met zijn vrouw Ann in de stad wonen. Ruim een half jaar later zijn ze weer in het nieuws: hun huis in de stad is afgebrand en ze worden maar ternauwernood gered.

Cornelius Arts heeft zijne 25 acre farm in Town De Pere verkocht aan Denis Benon voor \$1,250. Mr. Arts zal zich in de stad komen vestigen en houdt aanstaanden Donderdag een publieken verkoop, die om 9 uur 's morgens beginnen zal. Koeien, paarden, wagens, farmmachinerie en gereedschappen, hooi en hout en huismeubelen zullen aan den hoogsten bieder verkocht worden.

Verkoop van de farm (bron: De Volksstem, 11 maart 1896).

A De Pere Family Burned Out.
DEPERE, Wis., Oct. 24.—The residence of **Cornelius Arts** of this city, with its contents, was burned to the ground at an early hour this morning. Loss about \$1,000; covered by insurance. A night workman discovered the fire and aroused the family, who were hardly enabled to save their lives.

Huis van Cornelius Arts in brand (bron: The Milwaukee Journal, 24 oktober 1896).

Cornelis geniet maar kort van zijn pensioen en overlijdt in 1899 aan een hersenbloeding volgens zijn overlijdensakte. Zijn overlijden wordt ook genoemd in de Brown County Democrat van 1 juli 1899: *Cornelius Arts, an old and well known settler, died suddenly Sunday evening, after having been about all day and attending church services as usual.* Hij is dus altijd een goed katholiek gebleven. Zijn vrouw Anna en vijf kinderen overleven hem. Tot op de dag van vandaag zijn er nog Arts nakomelingen van Cornelis en Anna in Amerika.

Nakomelingen vechten in de Eerste Wereldoorlog

Twee nakomelingen van Cornelis en Anna wil ik hier nog apart noemen. Dat zijn de twee broers en kleinzonen George Cornelius Arts (1893-1928) en Antone William Arts (1901-1967). Ze gaan terug naar het Europa van hun opa om mee te vechten in de Eerste Wereldoorlog. George raakt zwaar gewond bij de *Slag om Fismes* in Frankrijk op 4 augustus 1918. George blijft veel last houden van zijn verwondingen en overlijdt in december 1928, één jaar na de geboorte van zijn enige kind. Een kleinzoon van George ontving vorig jaar 2023, ruim 100 jaar na dato, postuum de *Purple Heart Medal* voor zijn opa: *George Arts was one of many soldiers wounded in the assault by machine gun fire and gas artillery shells, suffering a fractured left knee and a bullet wound to his right hip.*

11. Krijg de t*ring!

Denk goed na voor je iemand dit toewenst. Tuberculose was lange tijd de dodelijkste ziekte in Nederland. Helena Arts en haar gezin uit Veghel krijgen hier rond 1920 op tragische wijze mee te maken. Ook Toon Arts uit Wanroij leidt aan tuberculose; hij verblijft vaak in een tbc-huisje in zijn achtertuin en een sanatorium voordat hij in 1941 aan de ziekte overlijdt.

Tuberculose

Rond 1900 is tuberculose de belangrijkste doodsoorzaak in Nederland. Nederland heeft op dat moment ongeveer 5 miljoen inwoners en jaarlijks sterven er ongeveer 10.000 mensen aan tuberculose. Men weet niet goed hoe men het krijgt en ook is er geen behandeling bekend. Aan het eind van de 19e eeuw ontdekt Robert Koch de *tuberkelbacil* en komt tot de ontdekking dat de ziekte besmettelijk is. Het was dus vooral belangrijk om besmetting te voorkomen. Rond 1895 ontdekt Wilhelm Röntgen de naar hem genoemde röntgenstraling. Met röntgenfoto's kan men gemakkelijker een tbc-diagnose vaststellen.

Bevolkingsonderzoek tuberculose in Boekel, 1948. Bron: Polygoonjournaal; via BrabantinBeelden)

Maar er is nog steeds geen medicijn en de behandeling wordt vooral gezocht in rust, goede voeding en gezonde lucht. Er komen grote sanatoria in bosrijke omgevingen waarbij de patiënten veel in de buitenlucht verblijven. Of men blijft thuis wonen en maakt gebruik van een zogeheten tbc-huisje in de achtertuin. Pas tijdens de Tweede Wereldoorlog komt er met het antibioticum *streptomycine* het eerste echte medicijn waarmee iemand kan genezen van de ziekte. Vanaf de jaren '50 van de vorige eeuw daalt het aantal overlijdens dan ook snel in Nederland.

Helena Arts en haar gezin uit Veghel

Helena Arts (1849-1919) en twee van haar kinderen overlijden aan tuberculose tussen 1918 en 1926. Maar haar gezin wordt niet alleen hard door tuberculose geraakt. Helena wordt geboren in Reek en trouwt met de herbergier Hendricus van de Laar uit Veghel. Het overlijdensverloop in dit gezin is behoorlijk dramatisch. Het eerste kind wordt slechts vier dagen oud. Vervolgens krijgen Helena en Hendricus twee doodgeboren kinderen. Het vierde kind wordt net geen vier jaar oud.

Zoon Antonius overlijdt in 1926 aan *tuberculosis pulmonum* (ofwel de longtering) als hij 43 jaar oud is. Dochter Huberta overlijdt in november 1918 aan *tuberculosis intestinorum* (ofwel tbc aan de ingewanden) en wordt slechts 34 jaar oud. Die maand november 1918

overlijden er trouwens enorm veel mensen in Veghel. De overlijdensbriefjes uit Veghel geven zeer vaak *influenza* als doodsoorzaak aan en dit moet wel de toenmalig heersende Spaanse griep zijn geweest. Vader Hendricus overlijdt aan *apoplexia* (beroerte) in 1916. Tot slot overlijdt moeder Helena zelf in 1919 ook aan tuberculosis pulmonum (zie haar overlijdensbriefje). Na 1926 leeft alleen nog de 38-jarige zoon Johannes uit een gezin van maar liefst elf personen.

Overlijdensbriefje
Helena Arts
(BHIC)

GEMEENTE VEGHEL.

OPGAVE WEGENS OVERLIJDEN.

No. 1 DER AKTE. FOLIO 229 VAN HET BEVOLKINGSREGISTER.

Op den 4. Januari 1919 des voormiddags ten 8 1/2 ure, is in het huis
Wijk 13 No. 137 overleden:
Helena Barbara Arts geboren te Reest
den 18 Januari 1849, wonende te Veghel

echtgenoot van
weduwe van Hendricus Bernardus van de Laar
weduwe van
dochter van Antonius Jansen van beroep
overleden en van Cornelia Jansen
van beroep

A. Ambt, beroep of bedrijf van de(n) overledene. Zonder
B. Ambt, beroep of bedrijf vroeger door de(n) overledene uitgeoefend. Zonder
C. Ambt, beroep of bedrijf van het hoofd van het gezin van de(n) overledene. Zelfloop

Heeft wel meerderjarige en geen minderjarige kinderen nagelaten.
Heeft de overledene onroerende goederen nagelaten? Ja
" " vruchtgebruik van goederen of kapitalen genoten?
" " goederen of kapitalen fidei-commissair bezeten, die door zijn overlijden op an-
deren overgaan?
Was " Verlofganger der Nationale Militie of van de Landweer?
" " ingelijfd bij den Landstorm?
" " ridder van een der Nederlandsche orden?
" " gepensionneerd? (Zoo ja, dan wordt verzocht de pensioen-akte mede te brengen).
" " in het genot eener ouderdomsrente.

Opgave van eenen meerderjarige en meest gegoede der erfgenen,
bij voorkur in deze gemeente wonende, met aanwijzing van beroep en
woonplaats.
Indien al de erfgenen minderjarig zijn of onder curatele zijn ge-
steld, wie is hun voogd of curator?

Verklaring van den geneeskundige, ingevolge art. 5
der Wet van 1 Juni 1865 (S 60).

De ondergeteekende, geneeskundige, verklaart dat van bovengemelde(n) persoon genaamd
Weduwe H. van de Laar de oorzaak van den dood is:
Naam Tuberculosis pulmonum
(1) { Nummer volgens de groote lijst der doodsoorzaken 1
" " kleine " " 28
Zonder geneeskundige behandeling overleden, doch vermoedelijk aan

Bestaat vermoeden van een gewelddadigen dood?

VEGHEL, den 4/1 1919.
J. Verbeek

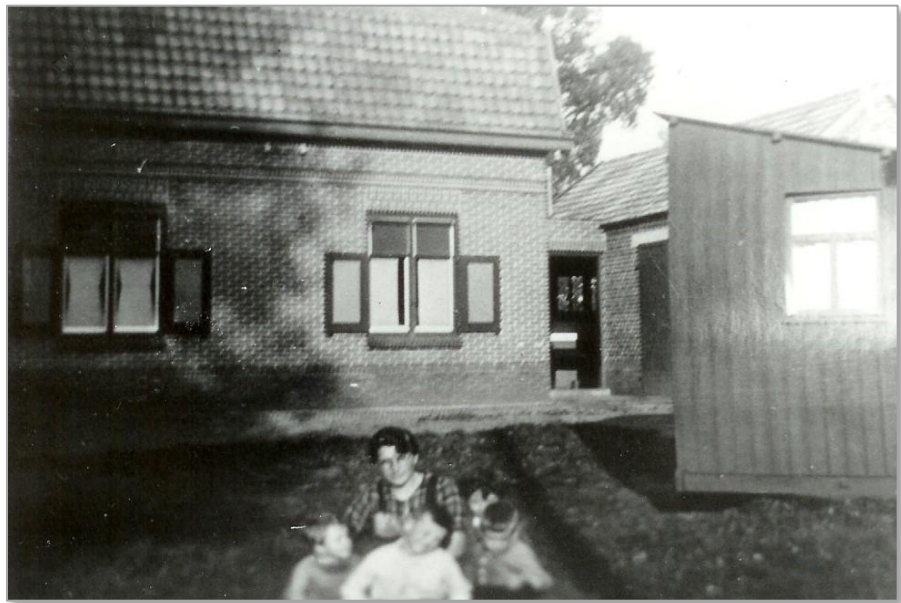
(†) Zie de in de circulaire van den Minister van Binnenlandsche Zaken
van 1 Mei 1911 aan de geneeskundigen gemaakte rubricering.

Steen-Enkelpersdruk firma I. J. WISELL, Veghel.

Toon Arts uit Wanroij

Tot de Tweede Wereldoorlog sterven er nog regelmatig mensen aan tuberculose. Zo ook Toon Arts (1896-1941) uit Wanroij. Hij is timmerman en architect en trouwt in 1929 met Marie van den Berg. Toon, ook wel Tontje genoemd, bouwt zelf zijn huis in Wanroij (nu Peelstraat 1). Omdat Toon tuberculose heeft staat er achter in de tuin een zogeheten tbc-huisje. Dit is een klein houten huisje dat kan draaien op een draaischijf (naar de zon en van de wind af). Toon ligt hier afgezonderd vanwege mogelijke besmetting en ook omdat hij zo meer zuurstof krijgt. Ook ligt Toon een tijdje in het sanatorium *Dekkerswald* tussen Nijmegen en Groesbeek. Tontje en Marie krijgen zeven kinderen. Tontje overlijdt uiteindelijk een half jaar na de geboorte van hun jongste kind in 1941. Het verhaal en de foto's over Toon heb ik van zijn kleinzoon Marjo Arts gekregen.

*Tbc-huisje in de
achtertuin, 1937 (Marjo
Arts)*

Toon Arts in Dekkerswald 1940 (Marjo Arts).

R.K. Sanatorium Dekkerswald (Bron: Regionaal Archief Nijmegen, fotonr. F87387; publiek domein).

Noot

"Tuberculose noemde men vroeger ook wel de tering of pleuris. Tering komt van verteren, omdat een patiënt vermagerd en langzaam wegteert. Pleuris komt van pleura ofwel het long/borstvlies. De tuberculose bacterie zorgt voor ontstekingen in het lichaam. Dit gebeurt vaak in de longen (longtuberculose of tuberculosis pulmonum) maar dit kan ook in andere delen van het lichaam gebeuren zoals bijvoorbeeld in de maag en darmen (tuberculosis intestinorum). Als je besmet raakt, is er maar beperkte kans dat je ook echt ziek wordt. Soms snel, soms gebeurt dit pas jaren later en vaak dus helemaal niet. Maar als je ziek wordt, en je krijgt geen goede behandeling, dan is de ziekte vaak dodelijk. Er was lang geen medicijn en de behandeling werd vooral gezocht in rust, goede voeding en gezonde lucht. Pas met de komst van antibiotica tijdens de Tweede Wereldoorlog was er een echt medicijn. In Nederland komt de ziekte nog maar weinig voor en kan deze goed worden behandeld. Na de COVID-19 jaren, is tuberculose weer terug op nummer 1 als de dodelijkste infectieziekte ter wereld met zo'n 1,5 miljoen mensen die hier jaarlijks aan overlijden."

Nawoord

Ik hoop dat je iets herkenbaars hebt kunnen terugvinden in dit boek. Of dat je het gewoon leuk vond om de verhalen te lezen. Ik heb het in ieder geval met veel plezier gemaakt.

Ik heb geprobeerd een aantal bijzondere gebeurtenissen en/of personen uit de familie Arts op een verhalende wijze tot leven te laten komen. De personen in kwestie zijn dan ook, onbedoeld en misschien niets eens gewild, de hoofdrolspelers van dit boek geworden. Ik heb geprobeerd een respectvol boek te schrijven dat een beeld schetst van enkele gebeurtenissen uit hun levens, waarbij ik me realiseer dat ik hiermee nooit hun complete levensverhaal kan vertellen.

De verhalen zijn eerder verschenen op de website van het Brabants Historisch Informatie Centrum in de rubriek 'keiveel verhalen'. Voor meer verhalen en informatie over de familie Arts zie ook mijn website www.artsardts.nl

Jan Arts, maart 2025.

